Переклад Миколи Бажана

ДІЙОВІ
ОСОБИ
Алонзо, король Неаполітанський.
Себастьян, його брат.
Просперо, законний герцог Міланський.
Антоніо, брат його, самозваний
герцог Міланський.
Фердінанд, син короля Неаполітанського.
Гонзало, старий чесний радник.
Адріан
> вельможі.
Франсіско
Калібан, потворний дикун, раб.
Трінкуло, блазень.
Стефано, ключник-п'яниця.
Капітан корабля.
Боцман.
Матроси.
Міранда, донька Просперо.
Арієяь, дух повітря.
Ірида
Церера
Юнона > духи.
Німфи
Женці
Інші духи, що підвладні
Просперо.
Місце дії — море, корабель; згодом-безлюдний острів.

ДІЯ ПЕРША
СЦЕНА 1
Корабель серед моря. Буря, грім, блискавка.

Входять капітан і боцман.
Капітан Боцмане!
Боцман Тут, капітане! Чого треба?
Капітан Гукни матросів! Жвавіше повертайтеся, а то роз-
трощимось об скелі! Ворушіться! Ворушіться!
(Виходить)
Входять матроси.
Боцман Гей, дітки! Сміліше, сміліше, дітки! Жвавіше,
жвавіше! Прибрати марсель! Слухайтесь капітанового свистка!
А тепер хай вітер дме, доки не лусне!
Входять Алонзо, Себастьян, Антоні о, Гонзало, Фердінанд та
інші.
Алонзо Слухай, милий боцмане. Де капітан? Підбадьор
матросів.
Боцман Прошу вас, зійдіть донизу.
Антоніо Де капітан, боцмане?
Боцман Хіба не чуєте його? Ви нам заважаєте працюва-
ти,-сиділи б по своїх каютах, тут тільки допомагаєте бурі.
Гонзало А ти б, добродію, тихше.
Боцман Коли море стане тихшим. Геть звідси! Що таке
ваш король для цих розбурханих хвиль? До кают, замовкніть, не
заважайте нам!
Гонзало Гаразд, проте не забувай, хто в тебе на борту.
Боцман Зі всіх, хто тут є, мені найлюбіший-я сам. От
ви радник, якщо ви можете своїми радами втихомирити оці стихії
і навести лад у природі,— порядкуйте, ми й за мотузок не візьме-
мось. А не можете, то дякуйте богові, що дожили до своїх літ,
ідіть у каюту та приготуйтесь до всякого лиха, яке може спіткати
нас у цю нещасливу годину. Сміліше, дітки! Геть з дороги, кажу я!
(Виходить)
Гонзало Я трохи заспокоююсь, дивлячись на цього мо-
лодця. Мені здається, він не так виглядає, щоб йому судилося по-
тонути: у нього викапане обличчя шибеника. Допровадь же його,
люба доле, до шибениці! Хай приготована для нього мотузка стане
линвою, що врятує нас, бо з нашого мотуззя нема пуття. Якщо ж

йому не судилося вмерти на шибениці,— наші справи кепські!
Виходять.
Входить боцман.
Боцман Ану, спускайте брамсель! Мерщій! Спускай,
спускай! Спробуємо правувати самим тільки гротом.
Крик внизу.
А чума на вас, горлані! Так кричать, що не чути й бурі, не тіль-
ки нас.
Входять Себастьян, Антоніо і Гонзало.
Знову сюди? Чого вам тут треба? Хочете, щоб ми кинули роботу й
пішли на дно? Певне, вам охота потопитись?
Себастьян А заціпило б тобі, блюзніре гавкучий, немило-
сердний собако!
Боцман Ну, тоді працюйте самі!
Антоніо Повісити тебе, повісити, собако, байстрюче, гор-
ластий нахабо! Та ми менше боїмося потонути, ніж ти!
Гонзало Я вам кажу: цей не потоне, хоч би корабель був
утліший від горіхової шкаралупи і нестійкий, мов розпусна жінка.
Боцман Керуйте по вітру, по вітру! Тримайтесь курсу!
В море! Далі від берега!
Входять матроси, геть мокрі.
Матроси Все пропало! Моліться, моліться! Все пропало!
Виходять.
Боцман Невже ми ковтнемо холодного?
Гонзало Король і принц вже моляться. Ходім,
Помолимося вкупі. Наша доля
Така, як їх.
Себастьян Мене проймає лють.
Антонів Ми гинемо через отих п'яниць!
Брехуне клятий, хай би десять раз
Втопився ти!
Гонзало k Та ні,— його повісять,
Хоч би всі краплі тут чинили опір
І прагнули поглинути його!
Голоси

(всередині корабля)
Помилуй, боже! Гинемо ми, гинем!
Прощай, дружино! Прощавайте, діти!
Прощай, мій брате! Гинем, гинем, гинем!
Антоніо Потонемо ж укупі з королем.
Себастьян Піду і з ним навіки попрощаюсь.
Антоніо і Себастьян виходять.
Гонзало Ось коли я віддав би тисячу миль моря за один
акр неродючої землі, порослої хоч вересом, хоч терням. Дійся, во-
ле божа, але я б радше вм'ер на суходолі.
(Виходить)
СЦЕНА 2
Острів перед входом у печеру Просперо.
Входять Просперо і Міранда.
Міранда Якщо, мій тату, чарами своїми
Ви розгойдали диких вод глибінь,-
То втиште їх. З небес неначе ллється
Смола смердюча, море ж рине в небо
Гасити пломінь. О, як я страждала,
Узрівши муки інших! Вщент розбилось
Суденце славне, де були, напевне,
Шляхетні й чесні люди. О, цей крик
Пройняв мене! Нещасні, всі пропали!
Якби була всесильним богом я,
То звергла б море у земні безодні,
Щоб врятувать нещасний корабель,
А з ним і бідні душі.
Просперо Заспокойся,
Своєму серцю чулому скажи,
Що зла ніе сталось.
Міранда О, зловісний день!
Просперо Біди не сталось, Я розбурхав бурю
Заради тебе, дочечко єдина,
Бо ти не знаєш, ким ти є насправді,
Хто я такий, чому тут опинився.

Ні, я не тільки Просперо, твій батько,
І вбогої, печери оцієї
Господар вбогий.
Міранда Я питати вас
Не важилась.
Просперо Тепер прийшла пора,-
Повинен я про все тобі повісти.
Допоможи магічний плащ мій скинуть.
(Кладе плащ додолу)
Лежи,, мій чаре! Ти ж не плач, вгамуйся:
Оте страшне видовище, яке
Торкнулось чулих струн твойого серця,
Навмисне я своїм чаклунським вмінням
Так уладнав, що навіть волосинка
Не впала з голови отих людей,
Що їхні зойки з болем ти вчувала,
Бо думала, що гинуть. Тож сідай
І слухай те, що знать повинна.
Міранда Часто
Ви починали розповідь про те,
Хто я така, але змовкали раптом.
Домислитись сама я не могла,
А ви казали: "Стій, іще не час".
Просперо Цей час настав, він змушує тебе
Уважно слухать. Пам'ятаєш ти
Ті дні, коли ми не жили в печері?
Ні, ти не можеш пам'ятать — тобі
Минав, лиш третій рік.
Міранда Я пам'ятаю.
Просперо Що саме? Чи будинок, чи людей?
Скажи, який же образ найясніше
Зберігся в пам'яті?
Міранда Ті давні дні
Не дійсністю здаються, а сновиддям.
Та в пам'яті я дещо зберегла.

Я згадую: мене жінки гляділи,
Було їх п'ять.
Просперо Було їх більш, Мірандо,
Та як могла ти їх запам'ятати?
А що іще ти бачиш, зазирнувши
В туман минулого, в бездонність часу?
Якщо ти згадуєш часи, коли
Ще не жила тут — певно ж, пам'ятаєш
І те, як ми на острів цей дістались.
Міранда Ні, я цього чомусь не пам'ятаю.
Просперо Дванадцять літ тому, моя Мірандо,
Всього дванадцять літ тому твій батько
В Мілані був володарем могутнім
І герцогом.
Міранда То ви — не батько мій?
Просперо Твоя цнотлива мати називала
Тебе моєю донькою; твій батько
Був герцогом Міланським. По закону
Ти — спадкоємиця його.
Міранда О боже!
Яка ж недоля нас сюди загнала,
Чи, може, доля?
Просперо Так і так, дівчатко:
Недоля звідти вигнала, а доля
Нас привела сюди.
Міранда О, серце в мене
Спливає кров'ю! Скільки болю вам
Я завдала, згадавши про минуле.
Благаю вас, розповідайте далі.
Просперо Антоніо — мій рідний брат, твій дядько...
Запам'ятай, що може й рідний брат
Зрадливим бути. Я його й тебе
Любив незмірно й передав йому
Всю владу в краї, дужчому за інші.
Був Просперо державним вмінням славен,

Та він кохався у мистецтвах вільних
І всяких дивних потайних науках.
Отак, всю владу брату передавши,
Я захопивсь мистецтвом чародійства.
І далі й далі від державних справ
Відходив я. А твій підступний дядько...
Ти слухаєш?
Міранда Я слухаю уважно.
Просперо Навчився він задовольнять прохання:
Кому — відмовити, кого — наблизить,
Кого — прогнати. Слуг моїх і друзів
Переманив до себе. Я впізнати
Не міг їх згодом,— так вони змінились.
В руках тримав він всі ключі держави
І всі серця на свій настроїв лад;
Як плющ, сповив він дерево державне
І соки всі висмоктував із нього...
Уважно слухай, щоб запам'ятать!
Міранда О батьку мій, я слухаю.
Просперо Отож
Я, занедбавши всякі світські справи,
На самоті збагачував свій розум
Науками, чужими для юрби,
Та, зрікшись справ державних, в серці брата
Я намір злий збудив. Моя довіра,
Немов поблажливість до примх дитячих,
Зродила в ньому хитрощі й підступність,
Які дедалі глибшали, що більше
Я довіряв, а довіряв незмірно,
Упевнений у браті, як в собі.
Тим часом він, владуючи в державі,
Привласнював не тільки мій прибуток,
Але й шукав, де міг би обернути
Собі на користь всі мої права.
Він гріх вчинив, забувши, ким він є,

Повірив сам своїй брехні, немов
Є герцогом насправді, переплутав
Себе зі мною і занісся дуже,
Поводячись, як справжній князь. Зростала
Його пиха... Ти слухаєш мене?
Міранда Ця ваша повість і глухого зцілить.
Просперо Щоб не було різниці поміж тим,
Ким був, і тим, яким він прагнув стати,
Мій брат рішив сам панувать в Мілані.
А я, бідак? Моєї книгозбірні
Для мене досить, бо в державі більшій
Нездатен я і панувать. Піддавшись
Жадобі влади, змовивсь потаємно
Він з королем Неаполя, поклав
Йому платити данину щорічну,
І герцогську корону брат схилив
Перед вінцем бундючним короля,
Примусивши наш гордий вільний край
Зігнутись низько. Бідний мій Мілан!
Міранда О господи!
Просперо Дізналась ти про нього,
Що він накоїв, ким він став. Скажи,
Чи брату личить так чинити?
Міранда Гріх
Про рідну бабу щось лихе подумать,
Але бува, що й гідне лоно родить
Негідників.
Просперо А далі ось що сталось:
Король Неаполя, мій лютий ворог,
Прислухався до братових запевнень
І сам пообіцяв у нагороду
За те, що піде брат йому в підданці,
Позбавити мене й мою родину
Всіх привілеїв герцогських, віддавши
Моєму брату наш Мілан чудовий.

Тоді і взявсь Антоніо за діло:
По-зрадницьки він браму розчинив,
В Мілан своїх прихильників пустивши.
Ці посіпаки витягли вночі
Мене з тобою. Плакала ти.
Міранда Горе!
Не згадую, як плакала тоді,
Але тепер заплачу знов: є з чого.
Вже очі повні сліз.
Просперо Послухай далі,
А потім я іще скажу тобі,
Які ми справи маємо звершити.
Якби не це — навіщо і казать?
Міранда Чому ж вони тоді, тієї ночі,
Не вбили нас?
Просперо Питання влучне, доню,
Породжене моїм оповіданням.
Мене любив народ. Вони не сміли
Заплямувать себе моєю кров'ю,-
Вони хотіли злочин приховати
За начебто шляхетними ділами.
Тож похапцем вони нас потягли
І вивезли на кораблі у море,
А там пересадили силоміць
В гниле, старе суденце. Без вітрил,
Без щогл і весел. Звідтіля й щури
Уже втекли. Отам нас полишили,
Щоб ми благали милості у хвиль,
Які наш човник, ревучи, швиргали,
Та ще в вітрів просили співчуття
Зітханнями, й у відповідь вони
Зітхали співчутливо — нам на шкоду,
Бо гнали нас все далі в море.
Міранда Леле!
Ви мучились зі мною!

Просперо Ти, мов ангел,
Мене порятувала. Ти всміхалась,
Бо небеса дали тобі відвагу,
А я тим часом лив у море сльози
І нарікав на долю. Ти мій розпач
Розвіяла. Я мужньо зніс нещастя.
Міранда А як же ми до острова добрались?
Просперо Господь поміг: води та їжі трохи
Нам дав Гонзало-неаполітанець.
Йому король нас знищити звелів,
А він з жалю нам їжу дав і одяг,-
Це нас в біді тяжкій порятувало.
Він, знаючи, як я люблю читати,
Поклав сюди ще й декілька книжок
З моєї книгозбірні. Я ціную
їх більш за трон.
Міранда О, як би я хотіла
Його побачить!
Просперо
(знов одягає плаща)
Я зведусь на ноги,
А ти сиди і слухай, як скінчилась
Пригода. Ми до острова добрались,
Тут я тебе виховував і дав
Тобі всіляких знань далеко більше,
Ніж мають їх принцеси, що марнують
Свій час в розвагах і недбалих вправах.
Міранда Хай бог віддячить вам! Скажіть-но, тату,
Бо це мене турбує, а навіщо
Зняли ви бурю?
Просперо Слухай: сталось диво.
Зласкавилась Фортуна наді мною,
Сюди, до цього берега, прибивши
Моїх підступних ворогів. Я бачу
У цім веління віщих зір; я мушу

їх впливові піддати власну долю,
Як я ті зорі знехтую, зневажу,
То добрий вплив їх зникне. Я кінчаю,-
Ти хочеш спати, тож засни мерщій,
Засни, я знаю, як ти натомилась.
Міранда засинає.
Явися, мій прислужнику, явись!
Прийди, мій Арієлю! Жду.
Входить А р і є л ь.
Арієль Вітаю, пане! Я з'явивсь, владарю,
Щоб всі бажання ваші вдовольняти,
Пливти, летіти, в полум'я пірнати,
На хмарку сісти, Арієль ладен
Всіх сил докласти, щоб наказ ваш владний
Найкраще виконать.
Просперо Признайся, духу,-
Чи ти зробив усе, як я бажав?
Арієль Достоту все. Нагрянув я раптово
На королівський корабель. В каютах,
На палубі, на носі, на кормі
Я сіяв жах. Розпавшись на частини,
То тут, то там я пломенів огнем,
Горів на реях, щоглах і бушприті.
Куди й Юпітеровим блискавкам,
Цим вісницям страшних ударів грому,
Рівнятися до мене! Рев і тріск
Так оточив хороброго Нептуна,
Аж він здригнувся у своїх безоднях
І затремтів в його руці тризуб.
Просперо Мій славний духу! Був там хоч один,
Хто не стерявся?
Арієль Не було нікого.
Жах навісний пройняв усіх, і кожен
Шалів з одчаю. Всі, крім моряків,
В бурхливе море з корабля стрибали,

Настрашені моїм огнем. А перший
Був Фердінанд, син короля. Він зразу
Стрибнув у море, кричачи: "Вся нечисть
Сюди прибігла з пекла!"
Просперо Так, мій духу!
А берег був далеко?
Арієль Поряд, пане.
Просперо Вони в безпеці?
Арієль Ані волосинки
Не впало з них; на одягу — ні плями,
Він навіть став чистіший, аніж був.
Все зроблено, як ти звелів зробити:
По двох, по трьох я витяг їх на острів,
Лиш королівський син тепер один
Десь тулиться на острові в куточку,
Сидить, зітхає і ламає руки.
Просперо А де подів ти корабля, й. матросів,
І решту флоту?
Арієль Корабель в безпеці,
У гавагіі. У затишній затоці,
Де ви колись дали мені наказ,
Щоб я для вас з Бермудських островів
Приніс роси. Там корабель припнув я,
А всіх матросів їхній труд тяжкий
Та ще й моє чаклунство так приспали,
Що, замкнені під палубою, сплять.
Я решту суден був порозганяв
На всі боки по Середземнім морі,-
Тепер вони докупи позбирались
І сумно до Неаполя пливуть;
Всі бачили, як гинув корабель,
Отож гадають, що й король загинув.
Просперо Ти пречудово, Арієлю, діяв,
Проте багато справ на тебе жде.
Котра година?

Аріель Десь уже опівдні.
Просперо І ще ми двічі перекинем склянки,-
До шостої ми впоратися мусим,
Тож не барімось.
Аріель Знову працювати?
Якщо мені ви даєте роботу,
Тоді дозвольте,— вам я нагадаю
Обіцянку, не виконану вами
1 досі ще.
Просперо Так, так! Ти докоряєш?
Чого від мене хочеш?
Аріель Хочу волі.
Просперо Звільнить до строку? Не звільню!
Аріель Благаю!
Згадайте: вам прислужував я ревно,
Робив як слід, не скарживсь, не брехав,-
Пообіцяли ви мене звільнити
На рік раніше.
Просперо Ти забув, невдячний,
Хто врятував тебе від муки?
Аріель Ні.
Просперо Ні, ти забув. Вважаєш за тягар
Служить мені, рятівнику своєму,
В глибінь морів пірнати ради мене,
З холодним вітром півночі літати,
До надр земних, закляклих від морозу,
Докопуватись вперто.
Аріель Ні, мій пане.
Просперо Крутію, брешеш! Ти уже забув
Про ту огидну відьму Сікораксу,
Що в три погибелі уся зігнулась
Від старості і люті. Ти забув?
Аріель Мій пане, ні.
Просперо Забув. Ану, скажи,
Де народилась відьма? Говори ж!

Аріель В Алжірі, пане.
Просперо Так. Тобі я мушу
Щомісяця нагадувать про те,
Що скоїла з тобою Сікоракса,
А ти ізнову забуваєш. Відьму
За злочини і за жахливі чари
З Алжіру вигнали. Мене дивує,
Чому її тоді не вбили. Правда?
Аріель Мій пане, так.
Просперо Матроси привезли
Сюди цю відьму з дитинчатком вкупі
І тут покинули. А ти, мій рабе,
Як нині звеш себе, тоді цій відьмі
Служив, але по доброті своїй
Не міг гидким бажанням догоджати,
Не міг задовольнять звірячі примхи.
Вона, на тебе розлютившись дуже,
Іще могутніших гукнула духів,
І силоміць вони тебе загнали
В розколину соснового пенька.
Ти там, защемлений, дванадцять років
Страждав. Тим часом відьма вмерла. 'Ти ж
Зоставсь, як був, лиш ненастанно вив,
Як от скрегочуть безупинно жорна.
Тоді цей острів був цілком безлюдний,
Тут жив лише її потворний син,
Руде щеня, гидке поріддя відьми.
Аріель Це Калібан, він син її.
Просперо Я знаю.
Тепер він раб мій — Калібан дурний.
Ну ж пригадай, в яких тяжких стражданнях
Тебе знайшов я тут: на стогін твій
Лише вовки виттям відповідали.
Ятрив він серце лиш ведмедям лютим.
Цієї муки клятої із тебе

Не спромоглась би зняти й Сікоракса,
А я примусив чарами своїми
Розщеплений сосновий пень роздатись
І випустить тебе.
Аріель Спасибі, пане.
Просперо Як будеш ремствувати — розколю
Того он дуба і в дупло коряве
Тебе вжену; стогнатимеш отам
Ще зим з дванадцять.
Арієль Змилуйтеся, пане.
Робитиму як слід і всім наказам
Коритимусь.
Просперо Роби, як я велю,
І днів за два пущу тебе на волю.
Арієль Який же ви, мій пане, благородний!
Наказуйте, що мушу я робити!
Просперо Отож іди і обернись на німфу,
Зроби це так, щоб я тебе побачив,
Для інших невидимим будь. Мерщій
Сюди вертайся як морська красуня.
Арієль виходить.
Прокинься, люба донечко, прокинься,
Ти добре спала, час і прокидатись.
Міранда
(прокидаючись)
На мене ваша дивовижна повість
Гнітючий сон навіяла.
Просперо Отямся.
Де Калібан? Ходім туди, хоча
Він і слівця по-доброму не скаже.
Міранда О тату, він такий мені бридкий —
Огидно й глянуть.
Просперо Хоч який він є,
А нам корисний: вогнище розпалить,
Дров нарубає, всю тяжку роботу

Поробить він. Гей, Калібане! Рабе!
Виходь, тварюко!
Калібан
(з печери)
Тут ще дров багато.
Просперо Іди сюди, наказую. Ти іншу
Роботу маєш. Вилізь, черепахо!
Входить Арієль у вигляді морської німфи.
Чудовий вигляд, Арієлю мій!
Іди сюди, тобі скажу щось нишком...
Арієль Мій пане, буде зроблено як слід.
(Виходить)
Просперо Ти, клятий рабе, виродку безтямний,
Гидка потворо, не барись, виходь!
Входить Калібан.
Калібан Бодай би та отруйлива роса,
Яку моя матусенька збирала
З гнилих боліт воронячим пером,
На вас обох упала! А бодай би
Південний вітер вас ошпарив так,
Щоб ваше тіло вкрилось пухирями!
Просперо Ні, певне, це тебе вночі сьогодні
Візьмуть такі і кольки в боці, й корчі,
Що з болю ти і дихати не зможеш;
Нечисті духи опадуть тебе
І так скубтимуть, що подібний станеш
До щільника. Дошкульніше за бджіл
Вони пектимуть.
Калібан Дайте пообідать.
Цей острів — мій, його мені лишила
Моя матуся Сікоракса. Ви
Його підступно в мене відібрали.
Коли з'явились ви уперше тут,
То бавились, балакали зі мною,
Водою ягідною напували,

Навчили, як я маю називать
Оті вогні, що блимають вгорі.
Тоді вас полюбив я і охоче
Вам показав усі місця найкращі,
Ключі джерельні, ями соляні,
Безплідні пустища, плодючі луки.
Кляну себе, що так вчинив! Нехай
Вас опадуть всі чари Сікоракси,
Жуки, і жаби, й кажани її!
Тепер я став у вас рабом єдиним,
А був спочатку сам для себе паном.
Мене загнали в цю печеру ви,
Забравши острів мій.
Просперо Брехливий рабе,
На тебе діє лиш батіг, не ласка.
А я до тебе ставився по-людськи,
В своїй печері притулив, докіль ти
Не зазіхнув на честь дочки моєї.
Калібан Ха-ха! Ха-ха! Шкода, не пощастило —
Завадили, а то б я заселив
Цей острів Калібанами.
Просперо Тварюко,
Тебе ніяка ласка не бере,
Лише на зло ти здатен. Я спочатку
Тебе жалів, навчав тебе невпинно,
Як називати речі. Ти ж, дикун,
Не знав нічого і лише ревів,
Мов дикий звір. Тебе навчив я мови,
Щоб міг ти висловить свої бажання.
Тепер ти розумніший став, проте
Є щось таке в твоїй натурі підлій,
Чого не можуть знести чесні люди.
Я через це замкнув тебе в печері,
Та й по заслузі: ти-бо заробив
Ще тяжчої покари, ніж тюрма.

Калібан Мене навчили мови. Що ж, є користь —
Я нині вмію проклинать. Бодай
Чума червона вас обох вхопила,
Та й мову вашу з вами!
Просперо Геть звідсіль,
Відьомське сім'я! Принеси нам дров,
А потім іншу дам тобі роботу.
Чого плечима знизуєш, скажений?
Не будеш ревно слухатись наказів,
То я нашлю такі на тебе корчі,
Що всі кістки покрутить, так завиєш,
Аж звірі затремтять.
Калібан Не треба, згляньтесь!
(Говорить убік)
Корюсь йому, бо він чаклун могутній,
Сам Сетебое, бог матінки моєї,
йому, як пану, служить.
Просперо Швидше, рабе!
Калібан виходить.
Входить Арієль; він, невидимий, грає і співає. За ним іде Фердінанд.
Арієль
(співає)
"Духи, злетіть на цей жовтий пісок,
Тут починайте танок,
Ніжно вклоніться і станьте в ряди,
Втихло бурхання води,-
Час для забави і танцю наспів,-
Хай, любі духи, лунає ваш спів".
Цить, цить!
Духи
(з усіх боків)
Гав-гав!
Арієль Чуєте, пес гавкотить.
Духи
(з усіх боків)

Гав-гав!
Арієль Цить, цить. Чути мені
Півнів досвітні пісні.
Крик: "Кукуріку!"
Фердінанд Звідкіль я чую музику? З повітря
Чи з надр земних? Та ось уже й не чути.
Це, певне, гімн якимсь богам тутешнім.
Як я сидів на березі і тужно
Ошлакував загибель короля,
Ця музика, над водами майнувши,
їх лютість вгамувала і мені
Принесла спокій. Я пішов за нею,
Чи, власне, це вона мене манила,
І я пішов за піснею. Та раптом
Вона затихла... Ні, лунає знову.
Арієль
(співає)
"Пірнув на сажнів п'ять, мабуть,
Твій батько. Там зберігся він:
Кістки коралами стають.
А очі — парою перлин;
Бо морю дивний чар дано:
Все робить скарбами воно.
Там німфи лунко б'ють у дзвін".
Духи Дін-дін!
Арієль Послухай! Чую я: "Дін-дін"!
Фердінанд Уже про батька згадує ця пісня,-
Співає дух, бо звуки неземні;
Тепер вони уже вгорі лунають.
Просперо
(до Міранди)
А піднеси очей своїх запони
В оздобі вій. Поглянь, що бачиш ти?
Міранда Що це таке? Це дух? Дивіться, тату,
Як все він оглядає навкруги.

Який він гарний! Це, напевне, дух.
Просперо Ні, дівчинко, він їсть, і спить, і має
Чуття, як наші. Був на кораблі
І цей юнак, його прибило горе,
Воно, як черв, підточує красу,
А то б його назвала ти прекрасним.
Своїх супутців втратив і тепер
Блукає, їх шукаючи.
Міранда Я можу
Його назвать божественним створінням,
Гарніших я не бачила.
Просперо
(нишком)
Все йде,
Як я задумав. Духу, любий духу,
За це я відпущу тебе позавтра.
Фердінанд Так, це богиня, і на честь її
Лунали ті пісні... Скажіть, благаю:
Ви живете на острові оцьому?
Пораду дайте, як мені тут жити.
Нарешті от останнє запитання:
О чудо! Хто ви? Дівчина земна
Чи ні?
Міранда Ніяке я не чудо, пане.
Я — дівчина.
Фердінанд О боже! Рідна мова!
Я був би головний поміж людьми,
Що мовою цією розмовляють,
Якби між ними опинився зараз!
Просперо Ви? Головний? Що сталося б із вами,
Якби король Неаполя це чув?
Фердінанд Аж дивно чути мову про Неаполь
Із ваших уст. Не мусив би я плакать,
Якби король Неаполя ще міг
Мене почути. Я тепер — король,

Бо сам я бачив, як у морі гинув
Король-мій батько.
Міранда Жаль мені його!
Фердінанд Загинув він і почет весь, а з ними
Міланський герцог вкупі з милим сином.
Просперо
(Убік)
Міланський герцог з милою дочкою
Відразу довели б, що це — неправда,
Але ще не пора... О, як вони
Вже обмінялись поглядами палко!
Мій Арієлю, будеш вільний ти!
(До Фердінанда)
Дозвольте мовить, добрий мій юначе:
Боюсь, що ви вдались оце до кривди.
Міранда
(убік)
Навіщо з ним так прикро говорити?
Це ж третій чоловік, якого я
В житті побачила, проте він перший,
Що викликав зітхання в серці. Хай же
Зласкавиться мій батько і мене
Послухає.
Фердінанд О дівчино, якщо ви
Своїх чуттів не віддали нікому,
То королевою зроблю я вас
В Неаполі.
Просперо Ой, обережніш, пане!
(Вбік)
Обоє вже — під владою кохання,
Але події надто швидко йдуть,
їх труднощами трохи пригальмую,
Бо він, здобувши легко перемогу,
її не цінуватиме.
(До Фердінанда)

Стривайте —
Прибрали ви собі чуже ім'я,
Забилися на острів цей, щоб згодом
його підступно відібрати в мене,
В законного владики.
Фердінанд Ні, клянусь!
Міранда Не може жити зло в такому храмі!
Як має зло такий чудовий сховок,
То де ж тоді живе добро?
Просперо Ходім!
А ти його не борони: він зрадник.
Ходім! Вчеплю вам ланцюга на шию,
В кайдани закую. Лиш воду з моря
Ви питимете, їстимете скойки,
Лушпиння з жолудів чи корінці
Присушені. Ходім зі мною!
Фєрдінанд Ні!
Я захищатимусь, аж поки ворог
Мене не подолає.
Міранда Любий тату,
Не поспішайте з вироком суворим:
Він добрий і відважний.
Просперо Що? Яйце
Повчає курку?
(До Фердінанда)
Зраднику, сховай
Свого меча. Ти хвацько замахнувся,
А вдарити не зважився. Нечисте
Твоє сумління, тож мені скорись,
Інакше враз позбудешся меча,-
його цим києм виб'ю в тебе з рук!
Міранда Благаю, тату!
Просперо Геть! Пусти мій плащ!
Міранда Зласкавтесь, пане! Я ручусь за нього!
Просперо Мовчи! Іще одне слівце — і я

Тебе не тільки вилаю, а можу
Зненавидіть за ласку до поганця.
Лиш Калібана і його зустріла,
А думаєш, що більше і немає
Чоловікіз на світі. От дурна!
Між більшості чоловіків він буде
Мов Калібан, а поряд з ним вони —
Мов ангели.
Міранда Нехай мої бажання
І справді скромні, та не хочу я
Вродливішого стріти.
Просперо
(до Фердінанда)
Ну, ходім.
Ви слухайтесь мене, бо нерви ваші,
Як у дитинстві, кволі стали.
Фєрдінанд Так.
Я, наче в сні, пригнічений і кволий,
Але це все — і смерть мойого батька,
Й загибель друзів, і дитяча кволість,
І гримання людини оцієї,
Якій я підкорився,— все дарма,
Все не страшить мене, аби я міг
З вікна в'язниці раз на день побачить
Цю дівчину. Нехай по всіх усюдах
Панує воля на землі,— для мене
Просторою тоді й в'язниця буде!
Просперо
(убік)
Все йде як слід.
(До Арієля)
Мій любий Арієлю,
Ти виконав наказ.
(До Міранди й Фердінанда)
Ідіть за мною.

(До Арієля, шепоче на вухо)
Ось що повинен ти іще зробити...
Міранда Мій батько має кращу вдачу, пане,
Аніж здається. Бо такі слова
Від нього вперше я сама почула.
Просперо
(до Арієля)
Ти станеш вільний, мов нагірний вітер,
Але виконуй точно всі накази.
Арієль І кожне слово.
Просперо
(до Фердінанда)
Ну, ХОДІМ.
(До Міранди)
За нього
Не заступайся, не кажи ні слова!
Всі виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Інша частина острова.
Входять Алонзо, Себастьян, Антоні о, Гонзало, Адріан,
Франціскота інші.
Гонзало Благаю вас, королю, не журитись —
І ви, і всі ми мусимо радіти,
Бо втратили ми менш, ніж врятували.
Нещастя наше — річ звичайна в світі:
Щодня такі пригоди непокоять
Жінок моряцьких, капітанів суден
І власників купецьких кораблів.
Лиш одиниці з сотень тисяч можуть
Розповідать про чудо отаке,
Яке, наприклад, нас порятувало.
Нехай же, пане, радість порятунку
Всі наші біди спільні переважить!

Алонзо Замовкніть!
Себастьян
(до Антонів)
Ці поради для нього, немов холодна каша для
черева.
Антоніо Король не легко збудеться причепи.
Себастьян Слухайте, ось він накручує годинника свого
розуму, ось він зараз почне видзвонювати.
Гонзало Королю!..
Себастьян Раз! Рахуйте!
Гонзало Як у серце
Пускаємо ми кожне стрічне горе,
То маєм...
Себастьян Гріш!
Гонзало ...так, маєш гірш над горе.
Сказали ви влучніше, ніж гадали.
Себастьян А ви мене мудріше зрозуміли,
Ніж я сказав.
Гонзало Отож, мій володарю...
Антоніо Який він марнотратний на слова.
Алонзо Благаю вас, облиште!
Гонзало Гаразд. Я кінчив. Проте...
Себастьян Проте ще побалакає.
Антоніо Б'юсь об заклад: хто з них — Адріан чи він —
перший півнем запіє?
Себастьян Старий півень.
Антоніо Ні, молодий.
Себастьян Згоден, а що на заклад?
Антоніо Сміх.
Себастьян Гаразд.
Адріан Хоч цей острів і скидається на пустелю...
Антоніо Ха-ха-ха!
Себастьян Ось я вже й розквитався з тобою!
Адріан Хоч він і безлюдний, і майже неприступний з
моря...

Себастьян Проте...
Адріан Проте...
Антоніо Цього слівця він не може обминути.
Адріан Тут у всьому така ніжна, приємна і делікатна помірність...
Антоніо Помірність — дівка соромлива.
Себастьян І до того ж ніжна і приємна, як він дуже влучно сказав.
Адріан Вітерець дихає тут так солодко...
Себастьян Ніби в нього є легені, та ще й прогнилі.
Антоніо Або ж він повен болотного смороду.
Гонзало Тут є всі вигоди для життя.
Антоніо Правда. Тільки жити нема з чого.
Себастьян Якщо не зовсім, то мало з чого.
Гонзало Яка пишна і свіжа трава! Яка зелена!
Антоніо Насправді земля аж руда.
Себастьян Хоч деінде і в зеленій плісняві.
Антонів Отже, він не дуже помиляється.
Себастьян Ні, помиляється тільки щодо правди.
Гонзало А найбільше чудо — і це майже неймовірно...
Себастьян Як і більшість чудес.
Гонзало ...що наш одяг хоча й намокнув у морі, а зберіг свій блиск і свіжість; наче його наново пофарбовано, а не зіпсовано солоною водою.
Антонів Якби хоч одна його кишеня могла говорити, то чи не сказала б вона, що він бреше?
Себастьян Так, або вивернулась би, щоб не втримувати його брехні.
Гонзало Мені здається, наш одяг такий же новенький, як тоді, коли ми його вперше надягли в Африці з нагоди весілля прекрасної дочки короля, Кларібель, з королем Тунісу.
Себастьян Чудове весілля і таке ж чудове наше повернення додому.
АдрІан Ніколи не мав Туніс за королеву такого зразка досконалості.

Гонзало Так, з часів удови Дідони.
Антонів Удови? А бодай тебе! Звідки взялася ця вдова?
Вдова Дідона!
Себастьян От зараз він назве ще й Енея вдівцем. Госпо-
ди, що ти скажеш на це?
АдрІан Вдова Дідона, кажете? Дайте-но подумати, во-
на ж із Карфагену, а не з Тунісу.
Гонзало Оцей Туніс, пане, і був колись Карфагеном.
АдрІан Карфагеном?
Гонзало Запевняю вас, Карфагеном.
Антонів Язик в нього — як чудодійна арфа.
Себастьян Він споруджує ним мури і будівлі.
Антоніо Які ще небилиці він зараз нам явить?
Себастьян Він, либонь, відвезе цей острів у кишені додому
і подарує синові замість яблука.
Антоніо А зернятка посіє в морі, щоб з них виросли інші
острови.
Алонзо Що?
Антвнів Так, це свого часу буде.
Гонзало
(до Алонзо)
Королю, ми саме говоримо, що наш одяг здаєть-
ся таким новеньким, як тоді, коли були ми в Тунісі на весіллі
вашої дочки, яка нині там королевою.
Антоніо Найкращою з усіх, які там були.
Себастьян Додай, будь ласка: окрім удови Дідони.
Антоніо О, вдова Дідона! Так, окрім удови Дідони.
Гонзало Чи мій камзол, королю, не здається таким но-
веньким, як першого дня, коли я одяг його? Тобто, я кажу, має
певний вигляд..,
Антонів Вигляд, я б сказав, трохи підмочений.
Гонзало ".саме такий, як і на весіллі вашої дочки.
Алонзо Мене затуркали розмови ваші,
Аж нудить з них. О, як би я хотів,
Щоб те весілля і не відбувалось,

Бо через нього син мій, певне, згинув
І втратив я дочку свою, завізши
її з Італії на чужину
З очей далеко. Де ти дівся, сину,
Неаполя й Мілана спадкоємче?
Морські страхіття десь тебе пожерли!
Францісквв Мій пане, може, він іще живий.
Я бачив, як він з хвилями боровся,
Як їх сідлав, як бив руками воду,
Ворожий плин долав, найбільші хвилі
Стрічаючи грудьми, й над бурунами
Його видніла голова. Він плив,
Завзято гребучи, до суходолу,
Де навіть скелі, хвилями підмиті,
Неначе нахилялися до нього,
Щоб рятувать. Я певен, він живий
До берега доплив.
Алонзо Ні, ні! Він згинув!
Себастьян Собі, королю, дякуйте за лихо —
Ви не схотіли донькою своєю
Європу ощасливити, віддавши
Якомусь африканцеві її.
Прогнали ви дочку з очей своїх,
Яким лишилось нині тільки плакать.
Алонзо Замовкніть, ради бога!
Сєбастьян Перед вами
Навколішки ставали ми й благали,
Вона ж — душа прекрасна — у ваганні
Терзалася, не знаючи, що діять:
Чи вас послухать, чи зректись з огиди.
Боюсь, ви сина втратили навіки,
А вдів тепер в Неаполі й Мілані
Є значно більше, ніж ми привеземо
Чоловіків на радість їм. Це ваша
Провина.

Алонзо Втратив я найбільш з усіх.
Гонзало Скажу вам, Себастьяне,— вашій правді
Бракує делікатності. Не час
Таке казать. Роз'ятрили ви рану,
А треба пластир прикладать до неї.
Сєбастьян Гаразд.
Антонів Знайшовся лікар!
Гонзало Мій королю,
Коли у вас захмарене чоло,
Тоді негода тьмарить наші душі.
Сєбастьян Вже тьмарить?
Антоніо Дуже.
Гонзало От якби я зміг
Тут розвести плантації...
Антоніо То б сіяв
Він кропиву.
Сєбастьян Чи рожі, чи щавель.
Гонзало Я б все зробив тут, ставши королем!
Сєбастьян Лише не пив би — тут нема вина.
Гонзало В моїй державі я завів би лад
Цілком інакший — я б заборонив
Торгівлю, суд, науки і писемність.
Там не було б ні бідних, ні багатих,
Ні прав спадкових, ні контрактів правних,
Ні слуг, ні обгороджених земель,
Ні виноградарства, ні землеробства,
Ні хліба, ні олії, ні вина.
Металів — жодних, жодної роботи,
Весь люд гуляє, всі жінки цнотливі.
Ніхто не мав би влади...
Сєбастьян А проте
Сказав, що прагне стати королем.
Антоніо Кінець його промови про державу
її початку явно суперечить.
Гонзало Сама природа все дала б удосталь,

Не знали б люди ні тяжкої праці,
Ні злочинів, ні зради. Не було б
Мечів, списів, гармат, знарядь усяких.
Природа все сама повинна дати,
Щоб людям жить в багатстві і достатку,
Щоб годувать невинний мій народ.
Сєбастьян А шлюби будуть між його підданців?
Антоніо Ні, де там! Всі гулятимуть тоді —
Раби й повії.
Гонзало Я б так мудро правив,
Що й золотий би вік затьмив.
Сєбастьян Аби
Величністю його взивали!
Антоніо Хай
Живе Гонзало наш!
Гонзало Королю мій,
Що скажете на це?
Алонзо Замовкніть, прошу,-
Я все одно не чую ваших слів.
Гонзало Я цілком згоден з вашою величністю, проте я
дав нагоду посміятись оцим добродіям — у них такі чутливі й рух-
ливі легені, що вони готові сміятися з нічого.
Антоніо Ми сміялися з вас.
Гонзало Що ж, дурощами я не можу до вас рівнятись,
тут я ніщо перед вами, отже, можете з нічого і далі сміятись.
Антоніо Оце вдарив нас!
Сєбастьян І не тупим кінцем.
Гонзало Я знаю, панове, які ви меткі,— ви стягли б
і місяць із неба, якби він простояв там тижнів з п'ять не мі-
нячись.
Чути урочисту музику. Входить невидимий А р і є л ь.
Себастьян Ми його б стягли та й пішли б поночі на птахів
полювати.
Антоніо Годі, мій любий пане, гніватись.
Гонзало Ні, запевняю вас,— моя добродушність не так

легко піддається на випроби. Може, ви хочете приспати мене своїм сміхом? Щось мене морить.
Антоніо То спіть і до нас прислухайтесь.
Всі засинають, крім Алонза, Себастьяна й Антоніо.
Алонзо Вже сплять усі? І я хотів би теж
Заплющить очі, щоб відгородитись
Від прикрих дум. Заснути хилить.
Себастьян Пане,
Як сон приходить, не зрікайтесь сну,
Він — гість рідкий, коли людина в горі,
Але як прийде— спокій принесе.
Антоніо Ми вдвох, королю, будем чатувати,
Охоронять особу вашу, доки
Ви спатимете.
Алонзо Дякую. Засну.
Алонзо засинає. Арієль виходить.
Себастьян Чудна дрімота всіх опанувала.
Антоніо Підсоння, певне, тут таке.
Себастьян Чому ж
Воно не присипляє й нас? Мене
До сну й не хилить.
Антоніо І мене так само.
Бадьорий я, а от вони усі
Поснули, наче змовилися разом,
Чи наче грім їх повалив. А що...
Шановний Себастьяне, що якби...
О ні!. Мовчу! Проте мені здається...
На вашому чолі я бачу ясно
Прикмети долі. Слушний час надходить,
Моя уява вже малює мить,
Коли на вашу голову впаде
Копоня.
Себастьян Що? Ви не спите?
Антоніо Хіба
Не чуєте мене?

Себастьян Та чую. Певне,
Ви марите вві сні. Що ви сказали?
Дива! Спите, а очі не склепились,-
Говорите і ходите, хоча
Заснули.
Антоніо Ні, це ви, мій Себастьяне,
Свою Фортуну хочете приспати,
Якщо не вбити. Хоч і не спите,-
Заплющуєте очі.
Себастьян Ну, а ви
Уже й хропіти почали, однак
Є зміст якийсь у вашому хропінні.
Антоніо Поважніший, ніж будь-коли, тепер я,-
Було б до речі вам таким же стать.
Послухайтесь мене ви і відразу
Піднесетесь угору втричі вище.
Себастьян Ні, я вода стояча.
Антоніо Я навчу
І вас текти.
Себастьян Навчіть, бо лиш відпливу
Мене навчили лінощі спадкові.
Антоніо О, знайте: глум ваш зі своєї мрії
Виказує лише любов до неї,-•
Коли її від себе женете,
Тоді до неї горнетесь ще більше,
Буває так, що й лінощі та страх
Оспалого приводять до мети.
Себастьян Кажіть скоріше,— ваш заблислий зір,
Обличчя ваше зашаріле свідчать,
Що таїте в собі ви щось важливе,
Але вже надто повагом на світ
Народжується ваша думка.
Антоніо Зважте:
Отой панок-забудько, про якого
Всі теж забудуть зразу, як помре,

Він короля речисто запевняв,-
А запевнять він дуже полюбляє,-
Що принц живий, хоч це таке ж безглуздя,
Якби сказав хтось, що оцей панок
Не спить отам, а плаває у морі.
Себастьян Нема надії на рятунок принца.
Антоніо О, в цім "нема надії" затаїлась
Надія величезна! Ви повірте:
Якщо з одного боку — безнадія,
То з другого — надія постає
Така висока, що на неї глянуть
Не зважується навіть честолюбство.
Чи певні ви, що Фердінанд втопився?
Себастьян Так, згинув він.
Антоніо Тоді скажіть: хто сяде
В Неаполі на троні?
Себастьян Кларібель.
Антоніо Туніська королева, що живе
У безвісті за тридев'ять земель?
Щоб своєчасно їй пересилати
З Неаполя новини, треба сонце
Зробить гінцем, бо місяць не спромігся б.
Або ж звістки тоді до неї дійдуть,
Коли хлоп'ята, що оце родились,
Почнуть голитися. Ми через неї
Загинули б, якби не чудо. Зараз
На нас чекає справа, для якої
Минуле є прологом, а майбутнє
Здобути мусим — ви і я.
Себастьян Дурниці
Ви верзете!.. Хоч правда, що в Тунісі
Дочка мойого брата королює,
А в спадщину належить їй Неаполь.
Теж правда, між державами цими
Задовга відстань.

Антоніо Відстань ця така,
Що кожна п'ядь її немов волає:
"Та як же нас дорогою в Неаполь
Відмірювати зможе Кларібель?"
Ні, хай вона лишається в Тунісі,
А Себастьян прокинеться нехай!
От уявіть, що цих людей пойняв
Не сон, а смерть. Хіба їм не однако?
Знайшлася б і людина, щоб Неаполь
Мав короля. Король не гірший був би
За сплюху того. І базіки теж
Знайшлися б марнослівні й безупинні,
Немов Гонзало. Я і сам би міг
Базікати невтомно. О, коли б
Ви думали, як я! Цей їхній сон
Дає нагоду вам звестися вгору.
Ви зрозуміли?
Себастьян Певне, так.
Антоніо Навіщо ж
Ви нехтуєте свій талан щасливий?
Себастьян Я пригадав: ви відняли державу
В свойого брата Просперо.
Антоніо Це правда,
Бо личить більше мантія мені,
Аніж колишній одяг. Слуги брата,
Яким раніше був я рівний, нині
Мені слугують.
Себастьян Все це так... А совість?
Антоніо Ет, де вона? Якби це був мозоль,
То в черевику він би нив, а в грудях
Щось не відчув я божества цього.
Нехай хоч двадцять совістей проляже
Між мною і Міланом, наче лава
Чи льодовик,— вони хутчій схолонуть
Або розтануть, ніж мене зупинять.

Ось спить ваш брат. Хіба він був би кращий
За землю, на якій лежить, коли б
Зробився тим, на що подібні сплячі?
Та я його слухняним цим залізом
Присплю навік — всього три дюйми треба.
Тим часом ви заколете старого,-
Ця честь ходяча, певне, вчинить опір.
Але всі інші будуть наші ради
Лигати, наче кішка — молоко,
І стрілки на годинниках вони
По-лашому поставлять.
Себастьян ' Хай же те,
Що ви колись були вчинили, стане
Мені за приклад,— здобули Мілан ви,
А я — Неаполь. Витягніть меча!
Один удар, і звільнитесь навік
Від данини васала. Я, король,
Любитиму вас!
Антоніо Вдвох мечі берім!
Я свій здійму, тоді своїм рубайте
Гонзало ви.
Себастьян Стривайте, щось скажу..,
Відходять убік, пошепки радяться. Музика.
Входить невидимий А р і є л ь.
Арієль Господар мій своїм провіщим даром
Відчув загрозу, що нависла зараз
Над друзями, і він мене послав
їх рятувати, бо інакше з ними
Загинуть вкупі й задуми його.
(Співає на вухо Гонзало)
"Ви спите і хропите,
Зрада не дріма, проте
Жде на слушну мить.
Як життя ще вабить вас,
Скиньте сон, прокиньтесь враз.

Гей, не спіть! Не спіть!"
Антоніо Ну, нападаймо!
Гонзало Ангели святі,
Рятуйте короля!
Всі прокидаються.
Алонзо А що? Що сталось?
Прокиньтесь всі! Чому блищать мечі?
Чому так страшно дивитесь?
Гонзало В чім річ?
Себастьян Коли ми тут ваш сон охороняли,
Раптово пролунав страшенний рев
Бика чи лева. Він вас і збудив.
У мене в вухах досі він лунає.
Алонзо А я не чув.
Антоніо О! Реву отакого
Злякалися б страхіття. Затрусилась
Земля від нього. Певне, зграї левів
Ревіли.
Алонзо Мій Гонзало, ви щось чули?
Гонзало Клянусь, мій пане, я крізь сон зачув
Якесь чудне дзижчання і прокинувсь.
Гукнув, щоб вас збудити, придививсь —
Побачив їх. з мечами у руках.
Тут справді чувся шум якийсь, мій пане.
Тож будьмо насторожі, а найкраще
Ходімо звідси, витягши мечі.
Алонзо Гаразд, ходім, шукати будем далі
Мойого сина бідного.
Гонзало О боже,
Оборони його від диких звірів.
Я певен — він на острові.
Алонзо Ходім.
Усі виходять.
Арієль Я Просперо повім про все, що сталось.
А вас, королю, жде тяжка часина,

Та не страшіться, йдіть шукати сина!
(Виходить)
СЦЕНА 2
Інша частина острова.
Входить Калібан з оберемком дров. Гуркоче грім.
Калібан Хай всі хвороби, висмоктані сонцем
З драгви й багна, на Просперо впадуть,
Щоб він захирів! Я його не можу
Не проклинати, хоч мене і чують
Йому підвладні духи, та вони,
Якщо він не накаже, не посміють
Мене щипать, примарами лякати
Чи вогниками блудними збивать
На манівці. Він без причин на мене
їх напускає то в подобі мавп,
Що джерготять, кривляються, кусають,
А то в подобі їжаків вони
По тих стежках, де я ходжу босоніж,
Качаються і колючки стовбурчать,
Щоб поколов я босі ноги. Часом
Вони повзуть гадюками до мене
І, витягши роздвоєний язик,
Сичать, мене доводячи до шалу.
Входить Т р і н к у л о.
Он хтось іде! Це знов якийсь-то дух
Прийшов, щоб мучити мене, бо дров
Я не приніс. Ану, впаду на землю,-
Либонь, тоді мене він не помітить.
Трінкуло Нема тут ані кущика, ані деревця, щоб схова-
тися від негоди, а буря насувається. Я чую, як співає вітер.
Онде чорна хмара, ще й така величезна, ніби здоровенне гниле
барило, з якого от-от усе питво виллється. Якщо грім гримітиме,
як і раніш,— куди я голову сховаю? А хмара, напевне, скоро
лусне, і поллється з неї відрами... Що це таке? Людина чи риба?
Мертва чи жива? Риба, бо рибою смердить. Стара, протухла риба,

схожа на несвіжу тріску. Чудна рибина! Якби я був зараз в Англії,— а я там бував колись,— і мав би малюнок цієї рибини, то певен — не було б роззяви, який не дав би срібняка, щоб подивитись на неї. Там би це страховисько зробило з мене людину. Там будь-яка потвора може всякого в люди вивести, бо й мідного гро--шика ніхто не дасть безногому жебракові, а заплатять десять, щоб глянути на мертвого індіанця... Е, та ця рибина з людськими ногами! А плавці наче руки! Клянусь, вона тепла. Та я ж помилився,— це не риба, а тубілець, убитий громом.

Гуркоче грім.

Ой! Буря знову насувається. Що мені робити,

як не сховатися під його хламиду. Іншого захисту немає поблизу.

Дивно, з ким тільки злидні не примушують людину лежати вкупі!

Притулюсь отут, поки буря не вихлюпає своїх помиїв до дна.

(Залазить під Калібанову одежину)

Входить, співаючи, Стефано.

В руці тримає пляшку.

Стефано "Годі морями пливти та й пливти,

Краще помер би на березі ти..." —

Таку бридню на похороні тільки

Співати добре. Ось де справжня втіха!

(П'є)

"Боцман, і юнга, і я, і мій пан

Любимо Марджері, Мег, Маріан,

Кет же не любим за гострий язик,-

Він, як жало, дратував нас і пік.

Завше кричить: "Вас чорти б узяли!",

Гидко їй нюхати запах смоли.

Тільки кравцеві дає самохіть

Чухати там, де у неї свербить.

В море, хлоп'ята! Хай чорт їй навік!.." —

І це бридня! А ось де справжня втіха!

(П'є)

Калібан Не муч мене! Ой-ой!

Стефано В чім річ? Що тут, чорти? Може, щоб нас на-

лякати, вони прикидаються дикунами або індіанцями? Еге, я не для того виринув з води, щоб налякатися ваших чотирьох ніг. Недарма про мене кажуть, що мене не зіб'є з ніг навіть найдужча людина, яка теж ходить часом на чотирьох. Отак казатимуть і далі, доки Стефано своїми ніздрями дихає.

Калібан Мене мучить дух! Ой-ой!

Стефано Це якесь чотириноге страхіття з цього острова. На нього, мені здається, напала трясця. Але де в біса воно вивчилося нашої мови? Вже тільки заради цього я ладен йому допомогти. Якщо я вилікую його, приборкаю і привезу потім у Неаполь, то це буде добрячий подарунок для першого-ліпшого імператора, який будь-коли ходив по землі в черевиках.

Калібан Не муч мене, благаю! Я більше не буду з дровами баритись!

Стефано На нього саме напала трясця, от воно й верзе нісенітниці. Ану, дам я йому сьорбнути з пляшки,— якщо воно ніколи не пило вина, то трясця зразу ж мине. Аби його вилікувати і приборкати, а тоді за скільки не продам, усе буде дешево. Хто купить, той і заплатить, ще й добре заплатить!

Калібан Поки що ти не робиш мені боляче, але зараз почнеш. Я знаю це, бо ти аж дрижиш. Це Просперо з тобою отаке витіває.

Стефано Ану, повернись, роззяв рота. Я тобі дам таке, що враз заговориш, котику. Роззяв рота, це витрясе з тебе всю трясцю, кажу тобі, витрясе геть.

(Дає Калібанові випити)

Ти не розумієш, хто твій друг. Ану, ще раз роззяв пащу.

Трінкуло Звідки мені знайомий цей голос? Це... Та ні, він же втопився. Це чорти! Ой, рятуйте!

Стефано Чотири ноги і два голоси! Дуже миле страховисько! Своїм переднім голосом воно вихваляє друзів, а заднім, певне, шпетить їх і лає... Я виллю йому в рот усе вино з пляшки, аби тільки вилікувати його від трясці. Ну от, амінь! Дай жбурну і в твій другий рот.

Трінкуло Стефано!

Стефано Що це — твій другий рот мене кличе? Будь ласка, будь ласка... Та це сам диявол, а не страховисько! Я піду від нього геть — у мене нема довгої ложки.
Трінкуло Стефано!.. Якщо ти — Стефано, торкнись мене, заговори до мене. Я ж бо Трінкуло — не бійся,— твій добрий приятель Трінкуло!
Стефано Коли ти Трінкуло, вилазь звідти. Я потягну тебе за менші ноги. Якщо тут є ноги Трінкуло, то це саме вони... Ти таки справді Трінкуло! Та як же ти вибрався з такої почвари? Хіба вона ходить до вітру Трінкулами?
Трінкуло Я думав, що її вбило громом... А ти не втопився, Стефано? Тепер я бачу, що не втопився. А буря вже минула? Я від неї заховався під хламиду оцього мертвото бовдуряки. А ти живий, Стефано? О Стефано, два неаполітанці врятувались!
Стефано Не труси мене, будь ласка,— у мене слабий шлунок.
Калібан
(убік)
От приязні створіння, як не духи!
От добрий бог,— питво небесне в нього!
Навколішки я стану перед ним.
Стефано Як же ти врятувався? Як же ти потрапив сюди? Поклянись оцією пляшкою, що скажеш правду, як ти сюди потрапив. Я врятувався на бочці вина, яку моряки викинули за борт, клянусь цією пляшкою. Я її з кори власноруч зробив, як тільки на берег вибрався.
Калібан Я клянусь цією пляшкою, що буду вашим вірним підданцем, бо питво ваше — небесне.
Стефано Отже, присягнись розповісти мені правду, як ти врятувався!
Трінкуло Я доплив, чоловіче, до берега, мов та качка. Присягаюсь, я можу плавати, мов качка.
Стефано Бери, цілуй цю книжку.
(Дає Трінкуло пляшку)
Хоч ти плаваєш, мов качка, а вийшов з тебе добрий гусак.

Трінкуло О Стефано! Маєш багато такого?
Стефано Повну бочку, чоловіче. Мій льох отам, у скелі
над морем. Там я й сховав своє вино. Ну, як воно, бовдуряко?
Як твоя трясця?
Калібан Ви сюди з неба зійшли?
Стефано З Місяця, кажу тобі. Я був отим чоловіком, що
на Місяці живе.
Калібан Та вас я бачив, богом звав я вас.
Моя панянка якось показала
Мені і вас, й собаку вашу, й кущ.
Стефано Добре, іди клянись, цілуй книгу. Я наповню її
зараз новим змістом. Клянись.
Калібан п'є.
Трінкуло Присягаюсь небом, це якась дурноверха потвора,
Я її боявся, а вона така хирлява... Чоловік з Місяця! Дурна лег-
ковірна потвора! Добре хлебчеш, страховиську, їй-богу, добре!
Калібан Я радо вам усі місця родючі
Тут покажу. Я буду цілувати
Вам ноги. Тільки будьте в мене богом!
Трінкуло Присягаюсь богом, це хитре страховисько — та
ще й п'яниця! Як тільки цей бог його засне,— вкраде в нього
пляшку,
Калібан Вам ноги буду цілувати, стану
Підданцем вашим.
Стефано Добре, ставай навколішки, клянись.
Трінкуло Я вмру від сміху, дивлячись на цю потвору з го-
ловою цуценяти. От мерзенне страховисько! Так і хочеться добре
його відшмагати,
: Стефано На, цілуй.
Трінкуло Щоб ця потвора, бува, не напилась. Огидне
страховисько!
Калібан Я покажу джерела вам найкращі,
І ягоди збиратиму для вас,
І рибу я ловитиму, і дрова
Носитиму. Нехай чума ухопить

Мойого пана, що гнітить мене!
Я дров йому не занесу, піду я
За вами. Ви — чудесний чолов'яга!
Трінкуло Кумедне страховисько! Зробило собі чудо з бід-
ного п'яниці.
Калібан Ходім, благаю,— там я диких яблук
Вам назриваю, й земляних горіхів
Я нігтями довжезними нарию.
Я гнізда сойок покажу, навчу
Ловити мавп, я чаєнят на скелях
Для вас дістану. Підете зі мною?
Стефано Будь ласка, веди, але без зайвих балачок...
Трінкуло! Наш король і всі наші загинули, отже, ми тут будем
панувати.
(До Калібана)
На, неси мою пляшку... Друже Трінкуло, зараз ми наповнимо її
знову.
Калібан
(п'яний, починає співати)
"Пане мій, прощай, прощай..."
Трінкуло От горласта потвора, от п'яна потвора!
Калібан Годі натягав я дров,
Риби віддавав улов,
Посуд мив,
Чистив стіл, як ти велів!
Бан, бан, бан, Ка... Калібан,
Нині в тебе інший пан!
Свобода, гей! Гей, свобода! Гей! Гей, свобода!
Стефано Ну, браве страховисько, показуй дорогу.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Перед входом до Просперової печери.
Входить Фердінанд, несучи на плечі колоду.
Фердінанд Розвага часом тягарем буває,

А труд стає відрадою; шляхетність
Міцніє в скруті; скромна поведінка
Приводить до збагачення душі.
Для мене був би цей негідний труд
Огидним і тяжким, але вона,
Моя владарка, вміє оживляти
Усе мертвотне,— тож мою роботу
Вона на радість обернула. В неї
Разів у даеять лагідніша вдача,
Ніж в батенька її, бо він увесь
Складається з жорстокості. Повинен
Я тисячі колод перетягти
І скласти в стос,— отак безжально він
Звелів мені. Моя владарка плаче,
Побачивши, як я працюю, й каже,
Що труд такий такого виконавця
Не мав ніколи. Наче в забутті,
Працюю я, думок солодких повен.
Вони мене наснажують, і праця
Шпаркіше йде.
Входить М і р а н д а, а за нею, на деякій відстані —-Просперо.
Міранда Прошу я вас,— не треба
Трудитись до надсади. О, нехай би
Спалила блискавка оці колоди,
Що мусите тягати ви... Та киньте
її на землю і спочиньте трохи...
Коли вони горітимуть,— смолою
Ридатимуть з жалю, що вас гнітили.
Мій батько взявся за свої науки,-
Ви можете спокійно відпочити
Години зо три.
Фердінанд Панно моя люба,
Повинен я до присмерку кінчити
Свій денний труд.
Міранда Присядьте, я тим часом

Візьмусь за дрова. Дайте цю колоду
Покласти в стос.
Фердінанд О ні, створіння любе!
Я радше м'язи надірву чи спину
Переламаю, ніж дозволю вам
Принижувать себе в той час, коли
Сидітиму тут ледарем.
Міранда Мені
Ця праця личить, як і вам. Я буду
Робити легше й швидше, аніж ви,
Бо робите ви з примусу, а я —
З охоти.
Просперо
(убік)
Бідна! Ти вже заразилась,-
Тому й сюди прибігла.
Міранда Ви зморились?
Фердінанд О ні, шляхетна панно,— свіжість ранку
Й увечері приносите мені ви.
Благаю вас, назвіть своє наймення,
Щоб міг в молитві згадувать.
Міранда Міранда.
(Убік)
Я батькову зламала заборону!
Фердінанд Міранда — значить це: чудесна. Справді
Достойні ви вершини чудування,
Дорожчі від усіх багатств земних!
Прихильно я, бувало, приглядався
До багатьох жінок, і полонили
їх милозвучні голоси мій слух.
Чесноти декількох із них мені
Подобались, але вони ніколи
Душі моєї не вражали,— згодом
Вбачав я в їх шляхетних рисах вади,
Що плямували гідність їх, а ви...

Ви — незрівнянна, досконала ви,
Як жодна жінка в світі!
Міранда Я не знаю
З моєї статі анікого. Я
Не бачила облич жіночих, окрім
Свого обличчя, як дивлюсь у люстро.
Л з тих, кого назвати б я могла
Чоловіками, бачила лиш двох:
Це вас, мій друже, і мойого батька.
Які із себе інші — я не знаю,
Але клянусь цнотливістю своєю,
Найбільшим скарбом в посагу моєму,
Що приятеля ліпшого за вас
Я не бажаю у житті. Не можу
В уяві я створити образ кращий,
Ніж ви... Проте я щось розгомонілась,
Забула геть про батькові повчання!
Фердінанд Мірандо, за походженням своїм
Я — принц, а може, нині і король.
О, краще б це не сталось!.. Так огидла
Мені робота підневільна, мовби
М'ясиста муха сіла на вуста.
Послухайте слова з душі моєї:
В ту мить, коли я вгледів вас, всім серцем
Слугою вашим став; заради вас
Зробився тут терплячим носієм
Оцих колод.
Міранда Мене ви покохали?
Фердінанд О небеса! О земле! Ви засвідчіть
Моє палке кохання, підтвердіть
Мою правдивість! І якщо брешу —
Хай все добро для мене стане лихом!
Я більше від усього на землі
Кохаю вас, ціную і шаную!
Міранда Яка дурна я: плачу, хоч від щастя

Радіти треба!
Просперо
(убік)
От чудова зустріч
Двох серць закоханих! Хай небеса
Благословлять любов цю, щоб вона
Цвіла між них.
Фердінанд Ви плачете? Чому?
Міранда Тому, що я не можу вам віддати
Того, що хочу, і не можу взять
Того, що від життя мені любіше...
Це все дурниці! Що хитріше криєш
Своє чуття, то дужче викриває
Воно себе кінець кінцем. Тож геть
Ці соромливі хитрощі! Хай мною
Керує проста і свята невинність!..
Якщо мене захочете ви взяти —
Дружиною вам стану; а як ні —
Служницею вам буду я до смерті.
Ви можете за подругу мене
Собі не брать, але вам слугувати
Не можете заборонить.
Фердінанд О панно,
Це я — ваш раб. Наказуйте мені.
Міранда Ви згодні одружитися зі мною?
Фердінанд О, так же радо, як радіє раб,
Здобувши волю. Ось моя рука.
Міранда А ось моя, і серце — з нею... Зараз
На півгодини мушу я піти.
Фердінанд Вам тисячі найкращих побажань!
Міранда і Фердінанд виходять у різні боки.
Просперо Хоч я не можу, як вони, радіти,
Бо це для них досіль незнана радість,
Але радію, як ніколи... Час
Засісти знов за книги,— я повинен

Упорать до вечері безліч справ.
(Виходить)
СЦЕНА 2
Інша частина острова.
Входять Стефано і Трінкуло, за ними — К а л і б а н.
Стефано І не кажи! Коли спорожнимо цю бочку, питимем
воду. Але до того — води ані краплини. Отож уперед, курсом далі!..
Гей, слуго-страховиську, випий за моє здоров'я!
Трінкуло Слуга-страховисько-найбільша глупота цього
острова. Він каже, що на острові є п'ятеро людей-з них уже нас
троє. Якщо й ті двоє мають такі ж голови, як наші, то вся держа-
ва хитається.
Стефано Пий, слуго-страховиську, коли наказую... Диіи,
твої очі майже під лоб залізли.
Трінкуло А де ж їм іще бути? Це було б таки справді
страшне страховисько, якби вони в нього залізли під хвоста.
Стефано Мій служник-потвора втопив свого язика в вині,
а мене і море не змогло втопити. Я плавав туди й сюди миль три-
дцять п'ять, клянусь небом, доки добився берега... Будеш ти, стра-
ховиську, моїм заступником або моїм прапороносцем.
' Трінкуло Заступником ще так-сяк, а прапороносцем —
ні Як він носитиме прапор, коли й стояти не годен?
Стефано Ми не будемо бігати, мосьє страховиську.
Трінкуло Де там бігати! Полягаєте, як собаки, і слова не
скажете.
Стефано Скажи ж, бовдуряко, хоч слово, якщо ти добря-
чий бовдуряка,
Калібан Дозвольте, пане, чобіт вам полизькать,
йому ж я не слуга,— він боягуз.
Трінкуло Брешеш, дурна потворо! Я можу навіть страж-
никові дати стусана. Скажи, безглузда рибо,— може бути боягу-
зом людина, що випила стільки вина, як я сьогодні? Ти зводиш
отаку потворну брехню, бо ти сам — напівпотвора, напівриба.
Калібан
(до Стефано)

Послухайте, як він з мене глузує! І ви дозволяє-
те, мій владарю?
Трінкуло Він каже "владарю"! І як може бути навіть по-
твора таким дурилом!
Калібан О-о! Знов! Загризіть його до смерті, благаю!
Стефано Трінкуло, прикуси язика. Як почнеш бунтувати,
то на першій гілляці... Бідолашне страховисько — мій підданець,
і я не дам його зневажити.
Калібан Я дякую, шляхетний мій владарю!
Дозвольте знов звернутися з проханням.
Стефано Згоден. Падай навколішки і проси, а я стояти-
му, Трінкуло теж.
Входить невидимий А р і є л ь.
Калібан Як я вже вам казав,— я раб у тирана, у чаклу-
на, що хитрощами виманив у мене цей острів.
А рієль Брешеш!
Калібан Ні, сам ти брешеш, балакуча мавпо!
Бодай тебе мій пан могутній вбив!
Я не брешу!
Стефано Трінкуло, коли ти ще раз переб'єш його роз-
повідь, то я оцим кулаком виб'ю тобі зуби.
Трінкуло Та я ж нічого не казав.
Стефано Ну, то цить — і ні слова.
(До Калібана)
Кажи далі.
Калібан Отож цей острів чарами у мене
Він виманив. Нехай величність ваша
Йому за мене відомстить. Я знаю,
Що ви — відважний, можете, а той,-
Той — боягуз, не може.
Стефано Справді так.
Калібан Ви б островом тоді заволоділи,
А я б слугою вашим вірним став.
Стефано Як же це зробити? Ти можеш мене запровадити
до нього?

Калібан Так, так, мій пане. Приведу до нього,
Коли він спатиме,— тоді ви зразу
Забийте цвях у голову йому.
Аріель Ти брешеш! Ти цього зробить не зможеш!
Калібан О клятий блазень! От строката погань!
Нехай його поб'є величність ваша
І пляшку в нього відбере,— нехай
Він п'є собі саму морську водицю,
Бо я йому джерел не покажу.
Стефано Трінкуло, стережись,— ще одне слово до чудо-
виська, і, клянусь цим кулаком, я вижену геть за двері свою доб-
рість і зроблю з тебе в'ялену тараню.
Трінкуло Що ж я зробив? Я ж не сказав нічого. Краще
відійду я собі далі.
Стефано Хіба ж не ти сказав, що він бреше?
Аріель Ти брешеш!
Стефано Я теж брешу? Так ось тобі!
(ЕЈе Трінкуло)
Як це тобі до смаку, то скажи ще раз, що я брешу.
Трінкуло Я ж не казав, що ти брешеш. Ти позбувся і ро-
зуму, і слуху. Пранці на неї, на твою пляшку! Ось до чого дово-
дить вино і пияцтво. Хай би здохло твоє страховисько, хай би чорт
відгриз твої кулаки!
Калібан Ха-ха-ха!
Стефано Ну, розповідай далі. А ти відійди трохи вбік.
Калібан Іще його побийте,— незабаром
Я теж почну дубасити його.
Стефано Ти відійди, а ти розповідай.
Калібан Як я казав, він по обіді спить,
Йому вві сні і проваліть ви череп,
Але спочатку заберіть книжки,
Тоді ломакою по лобі вдарте,
Чи пакола у черево всадіть,
Чи перетніть горлянку. Не забудьте:
Насамперед всі книги заберіть,

Бо він без них дурний, як я. Тоді
Не може він наказувати духам,
Вони ж його ненавидять, як я.
Спаліть всі книги! Має він багато
Всілякого надіб'я,— як він каже,-
Щоб прикрашати дім свій, та найбільша
Оздоба в нього — це краса дочки,
Яку він незрівнянною взиває.
В житті не бачив я жінок, крім неї
Та матінки моєї Сікоракси,
Але вона затьмила Сікораксу,
Бо щось мале марніє поряд з більшим,
Стефано Невже вона така прегарна дівка?
Калібан Повірте, пане, що обіймів ваших
Вона достойна й добрий дасть приплід.
Стефано Страховиську, я вб'ю цього чоловіка! його доч-
ка і я станемо королем і королевою,— хай живуть наші королів-
ські величності! А Трінкуло і ти будете віце-королями. Як тобі
подобається цей задум, Трінкуло?
Трінкуло Чудово!
Стефано Дай мені руку. Пробач, що я набив тебе, але
доки житимеш, тримай язик за зубами.
Калібан За півгодини він засне напевне,-
Його вб'єте ви?
Стефано Далебі, уб'ю.
Аріель Я розповім володарю своєму.
Калібан Мене ви звеселили! Я радію!
А нумо забавлятись! Заспівайте
Тієї пісні, що уже співали.
Стефано Згоден, страховиську,— на всі твої бажання
згоден. Нумо, Трінкуло, заспіваймо!
(Співає)
"Смійтесь, глуміться, смійтесь, глуміться,-
Воля думкам!"
Калібан Не так співалось.

Арієль грає цю пісню на сопілці і б'є в барабан.
Стефано Що це таке?
Трінкуло Це звуки нашої пісні, але награє її якийсь
Ніхто.
Стефано Якщо ти людина, то покажись у своїй справж-
ній подобі, а якщо диявол — явись, як здумається,
Трінкуло О, прости мої гріхи!
Стефано Як помремо, тоді за всі борги сквитаємось.
Я тебе не боюсь. Господи, помилуй нас.
Калібан Ви злякалися?
Стефано Ні, страховиську, тільки не я!
Калібан Не бійтеся: цей острів повен звуків
І голосів солодких, добровісних.
Тут часом сотні інструментів разом
Гудуть мені у вуха, а часами,
Прокинувшись, я раптом чую голос,
І знов мене він ніжно присипляє,-
Тоді я бачу в снах розкриті хмари,
Що обсипають золотом мене,
І хочеться, прокинувшись, ще спати,
Щоб знову бачити такі от сни.
Стефано Гарне буде в мене королівство — музика задур-
но.
Калібан Якщо вб'єш Просперо.
Стефано Це невдовзі станеться, я пам'ятаю, що ти роз-
повів.
Трінкуло Звуки даленіють. Ходімо слідом за ним і кінчи-
мо нашу справу.
Стефано Веди, страховиську, ми підем за тобою. Хотів би
я глянути на цього барабанщика,— гарно він тарабанить.
Трінкуло Ідеш? Я за тобою, Стефано.
Виходять.
СЦЕНА З
Інша частина острова.
Входять Ал он зо, Себастьян, Антоні о, Гонзало, Адріан, Ф р а н •

ціско та інші.
Гонзало Клянусь, королю, дівою святою,-
Не можу йти, болять кістки старечі.
Блукаємо ми тут, як в лабіринті,
І навпростець, і манівцем. Дозвольте
Хоч трохи відпочить.
Алонзо Старий мій друже,
За це не буду вам я дорікати,
Бо й сам знеміг од втоми, аж думки
Поплутались. Сідаймо й відпочиньмо.
Віднині я зрікаюсь тих надій,
Якими улещав себе. Він згинув,
І марно ми його шукаєм. Море
Глузує з наших пошуків даремних
На цій землі. Така вже, видно, доля.
Антоніо
(нишком до Себастьяна)
Радію я, що він надії зрікся,
Та не зрікайтесь наміру і ви,
Хоча не вийшло вперше.
Себастьян З ним кінчу я,
Аби нагода.
Антоніо От вночі сьогодні!
Вони не зможуть, натомившись в мандрах,
Так пильнувати, як на свіжі сили.
Себастьян Ні слова більше. Уночі сьогодні.
Дивна й урочиста музика.
Алонзо Що це бринить? Послухайте-но, друзі!
Гонзало Яка прекрасна музика лунає!
Вгорі з'являється Просперо, невидимий. Входять різні дивовижні постаті, несучи стіл з усілякими стравами; вони починають танцювати навкруг
стола, рухами й поклонами вітаючи короля та запрошуючи його і почет до сто-
лу. Потім зникають.

Алонзо Рятуй нас, боже! Що таке було тут?
Себастьян Живі ляльки. Тепер і я повірю
В дива усякі, і в єдинорогів,
І в дерево у нетрях аравійських,
Що фенікси собі за трон обрали,-
Царює, кажуть, фенікс там і нині.
Антоніо Я вірю в це, я вірю в неймовірне.
Клянусь, що правда розповіді ці.
Мандрівники ніколи не брехали,
Хоч вдома з них глузують всякі дурні.
Гонзало Якби в Неаполі я розповів
Про те, яких тут остров'ян побачив
(Бо, певне, це з'являлись нам тубільці),-
Ніхто і не повірить, що вони
Під образом чудних потвор таять
Лагідності і ввічливості більше,
Ніж наше плем'я,
Просперо
(вбік)
Ви, мій чесний пане,
Сказали слушно: гірший дехто з вас
За демона.
Алонзо Ніяк я не отямлюсь!
Ці образи, ці рухи, це звучання
Думки без мови виражають. Так, — —
Що наша мова їм і не потрібна.
Було це схоже на німу розмову,
Просперо
(вбік)
Не вихваляй — зажди-но, чим кінчиться.
Франціско Як по-чудному зникли всі!
Себастьян Нехай,
Бо головне, що страви залишились,
А в нас є.шлунки. Покуштуйте, пане,
Чогось із цих наїдків,

Алонзо Ні, нізащо!
Гонзало Королю, вам нема чого боятись.
В дитинстві ми не вірили, що десь
Існують люди, жителі гірські,
В яких є вола, як в биків,— звисають
М'ясні мішки у них із ший. Хіба
Ми вірили, що люди є, в яких
Лице на грудях? Те, що ми самі
Уздріли тут, примушує нас вірить
Усім оповіданням мореплавців.
Алонзо Піду і попоїм, хоч би й останнім
Для мене був оцей обід. Нехай!
Все краще проминуло. Так ходімо ж
Укупі їсти, герцогу, мій брате!
Блискавка і грім. Входить А р і є л ь у вигляді гарпії. Махає крилами над столом, і всі страви дивним чином зникають.
Арієль Переді мною — три злочинці. Доля,
Яка керує світом цим, звеліла
Розбурхатись ненаситному морю
І викинуть вас на пустельний острів,
Бо ви не гідні жити між людьми.
Я вас отут на безум прирікаю!
Алонзо, Себастьян та інші вихоплюють мечі,
У нападі безумства люди здатні
Самі вбиватись, вішатись, топитись.
Гей ви, шаленці! Я й брати мої
Є посланцями долі. Той метал,
З якого ваші викуто мечі,
Не може розітнути люту бурю
Або завдати пружній хвилі ран,-
Так само він не може розрубати
Найменшої пір'їни на мені.
Я — невразливий, як і духи всі.
' Якби ви нас схотіли уразити,
То затяжкими стали б ці мечі,-

їх не піднесли б ваші кволі руки.
Згадайте,— я й прийшов вам нагадати,-
Як ви утрьох прогнали із Мілана
Чеснотливого Просперо, віддавши
Його на ласку моря. Вкупі з ним
Було дитя невинне. Не забула
Про це злочинство влада вищих сил,
Вона лише чекала на нагоду
І от підбурила і море, й берег,
І все живе чинити вам біду,
У вас віднявши спокій, а в Алонзо
Віднявши й сина. Тут на вас чекає
Повільна згуба, гірша, аніж смерть,
Вона за вами йтиме крок за кроком,
І гнів її на цій землі безлюдній
Знайде вас всіх,— єдиний ваш рятунок
У каятті і чесному житті!
Арієль під гуркіт грому зникає. Грає ніжна музика; знову з'являються чудні
постаті. Вони, кривляючись, танцюють, потім виносять геть стіл.
Просперо Вдавав ти добре гарпію із себе,
Мій Арієлю: гарний був і хижий,
Дотримувався слів моїх, казав
Усе як треба. Інші духи теж
Попрацювали вправно,— чари діють,
Шаліють з ляку вороги мої.
Вони тепер в моїх руках. Тим часом
Покину їх, піду до Фердінанда,
Що, як вони гадають, в морі згинув,
1 до моєї любої дитини.
(Виходить)
Гонзало Я вас, королю, небом заклинаю,-•
Чому ви стали й дивитесь так дивно?
Алонзо О жах, о жах! Мені здавалось, наче
Мене картали гнівні хвилі, й вітер

На мене гув, і грім гримів органом,
Наймення Просперо прогуркотівши.
Ось через що мій син — на дні морському,
Де я його шукатиму, пірнувши
В пучину глибше, ніж сягає лот.
Там коло сина ляжу.
(Виходить)
Себастьян Поодинці
Я переб'ю чортів цих легіон.
Антоніо Охоче буду вашим секундантом.
Себастьян і Антоніо виходять.
Гонзало Вони утрьох шаліють. їхні душі
Тяжка провина повагом вбиває,
Мов та трутизна, що роками діє.
Благаю вас, молодші ви й спритніші,
Біжіть за ними і завадьте їм
Вчинити те, на що підбурить безум.
Адріан За мною всі! Мерщій ходім за ними!
Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Перед входом до Просперової печери.
Входять Просперо, Фердінанд і Міранда.
Просперо Хоч строго я поводився з тобою,
Та зараз ти дістанеш нагороду:
Ту нитку я віддам тобі, яка
Мене з життям єднає. Навіть більше,-
Віддам тобі я ту, задля якої
Живу на світі. Ось її рука.
Чинив тобі образи я навмисне,
Щоб випробі піддать твоє кохання,
І витримав ти іспит цей чудово.
• Ось нині перед богом я тобі
Вручаю дар найбільший, Фердінанде,

Ти не глузуй з моїх похвал дочці,-
Побачиш сам, що ці похвали менші,
Аніж її чесноти.
Фердінанд Вірю вам,
І жоден із оракулів не зможе
Моєї віри похитнуть.
Просперо Нехай
Моя дочка моїм дарунком буде,
Для тебе ж буде гідним надбанням,
Але якщо, не дочекавшись шлюбу,
Ти розплетеш її вінок дівочий,-
Тоді небесного благословення
Не жди своєму шлюбові. О ні!
Зневага, чвари та їдка відраза
Колючим бур'яном тоді засіє
Постелю вашу спільну, аж вона
Зненависною видасться обом.
Отож шануйся, доки Гіменей
Посвітача свого вам не засвітить.
Фердінанд Як вірю я в довершення надій,
В своє життя, в своїх дітей майбутніх,
В своє кохання, що в мені палає,
Так ти повір, що ні нагода зручна,
Ні мла печер, ні зваба духів злих
Ніколи не здолають обернути
Мою любов на хіть, щоб геть потьмаривсь
Отой прекрасний і святковий день,
Коли мені здаватиметься, наче
Закуто ніч в кайдани під землею
Чи Геліоса коні скалічіли.
Просперо Сказав ти гарно. Сядь же біля неї
І розмовляй,— вона тепер твоя.
Гей, Арієлю, слуго мій ретельний!
Входить А р і є л ь.
Арієль Чого бажає пан мій? Я прийшов,

Просперо Мені достойно послужив і ти,
І менші духи, але я повинен
До тебе ще звернутися з наказом:
Піди поклич сюди всю зграю духів,
Які тобі підвладні, накажи
їм не баритись. Хочу показати
Я парі молодих хоч дещо з чарів
Свого мистецтва. Я пообіцяв
їм це зробити, і вони чекають.
Арієль Чи духів зараз кликати?
Просперо Негайно.
Арієль Ви прокажете умить
"Йдіть сюди" чи "геть летіть",
Як уже всі духи враз
-Прилетять сюди до нас.
Пане, любий я для вас?
Просперо О так, мій спритний Арієлю! Тільки
Ти перед нами не з'являйся, доки
Я не гукну.
Арієль Гаразд, я зрозумів.
Проепвро
(до Фердінанда)
Ти стережись, пильнуй своєї клятви,
Не дай сваволі пустощам любовним,
Бо найсильніші клятви, мов солома,
У полумені пристрасті згоряють,
Отож шануйсь; а.ні — то попрощайся
З обіцяним.
Фердінанд Я запевняю, пане:
Покров чеснот, мов білий чистий сніг,
Вгорнув у мене серце,— він загасить
Палке буяння пристрасті.
Просперо Я вірю.
Явись, мій Арієлю! Хай примчить
Сюди вся зграя духів,— що їх більше

Ти за собою приведеш, то краще.
Явись!
(До Фердінанда і Міранди)
Тепер дивіться і мовчіть.
Грає ніжна музика. З'являється І р и д а.
Ірида Цереро-пані! Ти поля покинь,
Де спіє жито, біб, овес,, ячмінь,
Зелені схили — випаси отар,
В красу лілей, півоній, ненюфар
Убрані Квітнем береги ріки,
Де німфи в'яжуть запашні вінки!
Покинь ліси, де в затишку дібров
Засмучені коханці мають схов!
Покинь сади, де виноград розцвів!
Круті скелясті береги морів,
Де спочивати любиш.ти, покинь!
Я — вісниця цариці всіх богинь,
Веселка, арка райдужна води,-
Наказую: на гало це сюди
З тобі підлеглих дальніх володінь
Для зустрічі з царицею прилинь!
Священні пави вже до нас летять.
Юнона спускається в своїй колісниці.
Цереро щедра, йди її вітать!
Входить Ц є р є р а.
Церера Тобі, барвиста віснице, привіт!
Юпітера дружині ти як слід
Слугуєш — сиплеш з ясно-жовтих крил
Роси краплини на квітчастий діл,
Блакитну арку зводиш в світлій млі,,
Серпанок пишний стелеш по землі.
Скажи — чоіиу на цю галяву нас
Зібрав цариці нашої наказ?
Ірида Союз любові, серць невинних жар
Благословити і достойний дар

їм скласти.
Церера Райдуго, скажи мені:
Венера з сином з нею йде чи ні?
Відтоді, як Венерин Купідон
Зробив усе, щоб в мене вкрав Плутон
Укохану дочку,— без вороття
У тьму нічну пішло моє дитя.
Тож недарма прокльони шлю свої
Венері й сину всліплому її.
Ірида Не бійся, тут її не стрінеш ти.
Я бачила богиню з висоти,-
Запрігши в колісницю голубів,
Вона із сином, що стрілу гострив,
На гору Пафос мчала крізь блакить.
Вони гадали, ніби пощастить
На шлях розпусти звабить молодих,
Та молоді зреклися шлюбних втіх
До тих часів, коли їм в тьмі ночей
Посвітача запалить Гіменей.
Коханка Марса вражена була,-
Назад вернулась пущена стріла.
Венерин син зламав з досади лук,
Поклявся більш не завдавати мук
Людським серцям. Він добрим хлопцем став
І з горобцями бавитись почав.
Церера Сама цариця поспіша сюди,-
Іде Юнона. Чую звук ходи.
Входить Юнона.
Юнона О щедра сестро, як же ти живеш?
Благослови цю юну пару теж,-
Хай квітне щастя і для них самих,
І для дітей, що зродяться у них!
(Співає)
"Шану, радощі, достатки
Майте вічно ви й нащадки!

Хай проходить щастя час —
Спів Юнони тішить вас".
Церера
(співає)
"Хай земля дає вам сили,
Щоб комори не дустіли,
Сік точився з винограду,
Гнулись плодом віти саду,
Щоб для вас весна чудова
Після жнив верталась знову,
Хай скупий минає час —
Спів Церери тішить вас".
Фердінанд Видовище і справді чарівне.
Яка гармонія! Скажіть мені —
Це духи?
Просперо Так, це духи. З їхніх жител
Я чарами їх викликав сюди —
Виконують вони моє бажання.
Фердінанд Я жив би вічно тут. Могутній батько,
Дружина гарна — це хіба не рай?
Юнона з Церерою шепочуться, а тоді дають Іриді якесь доручення.
Просперо Уважні будьте, діти! Щось важливе
Юнона переказує Церері.
Видовище не скінчено. Мовчіть же,
Щоб не розвіять чаклувань моїх.
Ірида О німфи рік, наядами ще звані,
Прекраснозорі, в пишні квіти вбрані!
Юнона вас зі всіх річок навкруг
Сюди скликає на зелений луг.
Явіться, німфи, відсвяткуйте з нами
Союз любові між двома серцями!
З'являються німфи.
Гей ви, женці в солом'яних брилях!
Втомила вас робота на полях,-
Примусив Серпень добре потрудитись,

Та годі праці! Нумо веселитись!
Тут вас зустріне юних німф гурток,
Почніте з ними свій сільський танок!
Входять кілька женців, одягнених по-сільському. Вони беруться з німфами за руки й починають граціозно танцювати. Наприкінці їхнього танцю
Просперо раптом, наче отямившись, підводиться й починає говорити.
Просперо
(убік)
Забув я зовсім про огидну змову,
Що Калібан зі спільниками склав:
Мене він хоче вбити. Час надходить.
(Звертається до духів)
Спасибі вам. Доводі. Всі зникайте!
Лупає дивний глухий звук, і привиди зникають.
Фердінанд От диво — знову батько тній розгнівавсь,
Палає люттю. Що з ним?
Міранда Я ніколи
Не бачила ще батька отаким —
Розлючений він тяжко і похмурий.
Просперо Ти розгубився, сину, й стурбувався.
Розвеселись. Кінчилася вистава.
Акторами в ній виступали духи,-
Вони тепер розтанули в повітрі,
В прозорому повітрі. Ось так само,
Як і хистке єство цього видіння,
Розкішні замки, і священні храми,
І хмарами увінчані вершини,
І вся земна велика куля, все,
Що бачимо навкруг,— безслідно зникне,
Мов правиди безплотні, мов хмарини.
Ми створені із сновидінь. І сном
Оточене життя маленьке наше...
Хвилююсь я. Пробачте, що нездужав,-
Збентежено старий мій мозок, діти,

Та хай ця слабість не турбує вас.
Ідіть, я прошу, до печери,— там
Спочиньте трохи. Я пройдусь тим часом
Та угамую збуджені думки.
Фердінанд
Міранда Бажаєм спокою.
Просперо Я вдячний вам.
Фердіналд і Міранда виходять.
Явись до мене, Арієлю, швидше,
Ніж прилітає думка.
Входить А р і є л ь.
Арієль Появився
Я з вашими думками разом, пане.
Чого бажаєте?
Просперо Нам, духу, ч-ае
Приготувати зустріч з Калібаном,
Арієль Володарю, коли я виступав
Тут в образі Церери, то надумав
Сказати вам про це, але боявся.
Що можете розгніватись на мене.
Просперо Скажи, де ти покинув тих паскуд?
Арієль Як я уже вам говорив, вони,
Напившись до нестями, поробились
Такі хоробрі, аж повітря б'ють,
Бо зважилось воно на них війнути,
Лупцюють землю, бо вона торкалась
До їхніх ніг, але про намір свій
Вони, хоча й сп'яніли, пам'ятають.
Коли почав я в барабан свій бити,
Вони нашоршились, мов жеребці,
Стрибати стали, вирячили "та,
Носами пнулись музику понюхать.
Я так причарував їх, що вони
За мною, наче ті телята, бігли
Крізь дрік і терня. Колючки їм шкіру

Геть покололи. Я покинув їх
В смердючому болоті, де по шию
Вони загрузли,— як там не танцюють,
З багниська ніг не витягнуть.
Просперо Ти, пташко,
Поводивсь добре, тільки ж невидимим
Побудь іще. Піди-но до печери,
Там є старі строкаті лахмани,-
Неси сюди їх, зробим з них привабу
Для злодіїв.
Арієль Я вже лечу, лечу!
(Виходить)
Просперо Цей Калібан — він чорт, поріддя чорта.
Його не зміниш ласкою. Мій труд,
Моя лагідність — все дарма, дарма!
Тепер він став на вдачу ще лихіший,
На вид — гидкіший... Я провчу їх та.к,
Аж заревуть.
Входить з купою яскравого одягу А .рієль.
Розвісь це ига мотузці.
Просперо й Арієль залишаються невидимими. Входять К а л і б ан, С те ф а її о
1 1 Р і н к у л о, зовсім мокрі.
Калібан Я прошу вас, підходьте потихеньку,
Щоб кріт сліпий — і той вас не почув.
Ми вже добрались до його печери.
Стефано Страховиську, твоя фея,— хоч ти й казав, що це
Добра фея,— пожартувала з нами гірше за блудний вогник.
Трінкуло Страховиську, я ввесь просмердівся кінською
сечею, аж мій ніс прикро обурюється.
Стефано 1 мій також.., Чуєш, страховиську? Якщо я роз-
гніваюсь на тебе, то начувайся..,
Трінкуло Станеш ти пропащим страховиськом.
Калібан Зласкавтесь, пане, потерпіть ще трохи,
Бо нагорода, що для вас готую,

Розвіє прикрість. Говоріть отут
Лиш пошепки, так ніби зараз північ.
Трінкуло Все це добре, але загубити в болоті пляшки...
Стефано Це не тільки ганьба й нещастя, страховиську,
але й незмірна втрата.
Трінкуло Для мене це гірше, ніж купання в болоті. Ось
така вона, твоя добра фея, страховиську!
Стефано Я розшукаю свою пляшку, хоч би знов по вуха
загруз.
Калібан Королю, прошу — заспокойтесь. Гляньте:
Он там є вхід до їхньої печери.
Ввійдіть туди, вчиніть свій добрий злочин,-
І острів цей навіки вашим стане,
А я, ваш Калібан, навіки буду
Покірним вашим черевиколизом.
Стефано Дай руку. В мене починають народжуватись
кровожерні думки.
Трінкуло О королю Стефано! О вельможний! О вельмож-
ний! О достойний Стефано! Глянь, який тут для тебе одяг наго-
товано.
Калібан Покинь, дурило! Це лише лахміття.
Трінкуло Еге, страховиську, ми знаємо, що таке лахміт-
тя... О королю Стефано!
Стефано Стягни-но оту мантію, Трінкуло. Клянусь кула-
ком, я візьму її собі.
Трінкуло Вона належить твоїй величності.
Калібан Нехай тебе водянка вдавить, дурню!
Чого вчепивсь за дрантя це? Покинь!
Насамперед його забити треба,
Інакше він прокинеться,— тоді
Нас обскубе від голови до п'ят,
Зробивши з нас насправді дивне дрантя.
Стефано Спокійніше, страховиську... Пані Мотузко, чи
це не мій камзол? Ось він на мотузці. Слухай, камзоле, тут твоя
ворса так обітреться, що станеш ти лисим камзолом.

Трінкуло Атож, атож. Тягнімо й те, що на мотузці і що
під мотузкою,— так і личить твоїй величності.
Стефано Дякую за жарт. Ось тобі вбрання за це. Дотеп-
ність не залишиться без нагороди, доки я король в цій країні,
"Тягни й те, що на мотузці і що під мотузкою",— чудове гасло
твоя головешка вигадала. Ось тобі за це ще одна одежина.
Трінкуло Іди сюди, страховиську,— намасти пташиним
клеєм пазури і витягай решту.
Калібан Не хочу я. Ми тільки час марнуєм.
Глядіть, щоб нас чаклун не обернув
На вузьколобих мавп чи на казарок.
Стефано Страховиську, давай свої лапи! Допоможи пере-
нести все це туди, де я сховав барило з вином, а то вижену тебе
з мого королівства. Мерщій! Неси оце.
Трінкуло І це.
Стефано Так, і це.
Чути гамір полювання. З'являються духи у вигляді хортів і кидаються на
злодіїв. Просперо й Аріель нацьковують псів.
Просперо Візьми їх, Горо! Та бери, бери!
Аріель Гуджа, Сріблястий! Кидайся, Сріблястий!
Просперо Гець, Фуріє! Тиране, гець їх, гець!
Калібан, Стефано і Трінкуло тікають, пси за ними — навздогін.
Іди скажи всім духам,— хай вони
Судомою суглоби їхні скрутять
І м'язи стиснуть корчами, а тіло
Так поскубуть, Щоб стали шахраї
Плямистіші за барсів чи гепардів.
Аріель Он, чуєте,-ревуть.
Просперо Нехай їх добре
Попоганяють. Вороги мої
Тепер в руках у мене. Незабаром
Кінчу свій труд,— тоді повітрям волі
Дихнеш і ти, але тепер ходім,-
Мені ще трішки мусиш послужити.
Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Перед Просперовою печерою.

Входять Просперо в своєму чаклунському одязі й А р і є л ь.

Просперо Свій задум я небавом завершу —
Не зрадять чари, духи не підманять,
Вперед женеться в колісниці час.
Котра година?
Аріель Шоста. Ви казали,
Що ми повинні труд наш закінчити
О цій порі.
Просперо Атож, я це казавт
Коли уперше зняв на морі бурю.
Скажи, мій духу, де тепер король
І почет весь?
Аріель Я там затримав їх,
Де ви мені звеліли. Полонені,
Сидять вони у липовім гаю,
Який від вітру грот ваш захищає.
І так вони сидітимуть, аж доки
Не зволите їх випустить. Король,
І брат його, і ваш брат — у нестямі,
А інші їх оплакують, смутні
1 злякані. Найбільше плаче той,
Кого назвали ви "Гонзало добрим",-
У нього сльози кануть з бороди,
Як взимку краплі капотять зі стріхи.
Страшенно змучили їх ваші чари,-
Якби ви зараз глянули на них,
Відчули б жаль.
Просперо Ти так гадаєш, духу?
Аріель Коли б я був людиною — на них
.Я зглянувся б.
Просперо Я теж стаю добріший,
Коли вже ти, утворений з повітря,

Жалієш їх,— невже мене, такого ж,
Як і вони, не проймуть їхні муки
Жалем ще глибшим? Хоч і завдали
Мені страждань їх злочини, проте
'Шляхетний розум дужчий за злостивість,
А милосердність краща, аніж помста,
Якщо вони покаялись — мети
Я досягнув і більш на них не буду
Лютитися. Звільни їх, Арієлю!
Я чари з них зніму, верну їм.-розум,-
Хай стануть знов вони самі собою.
Аріель Я приведу, мій пане, їх сюди.
(Виходить)
Просперо О ельфи гір, струмків, гаїв, озер,
Ви, малюки,, ох-очі на пісочку
Стрибати, не лишаючи слідів,
.Ганятися за хвилями Нептуна
Чи утікати перед ними! Ви,
Напівляльки, при місячному сяйві
Толочите на пасовиську трави,
А потім їх і вівці не їдять.
Ви любите ночами розважатись,
Вирощуючи по лісах гриби,
І тішитесь, почувши дзвін вечірній.
Хоч ви маленькі, недолугі духи,
Проте від вас я допомогу мав,
Коли яскраве сонце півдня тьмарив,
Скликав вітри, щоб розпочався бій
Між синім небом і зеленим морем,
Коли вливав в удари грому пломінь,
Коли скелястий мис я потрясав,
І Зевеів дуб валив його ж стрілою,
• І виривав з корінням сосни й кедри.
Мої могутні чари розверзали
Могили й мертвих випускали з них,

Тепер зрікаюсь магії цієї,
Лише небесна музика мені
Потрібна нині, щоб утихомирить
Чуття людей, яких пойняв я шалом.
Як їх вгамують ці солодкі чари,
Тоді зламаю я чаклунське берло,
його зарию в землю, а книжки
Втоплю у морі глибше, ніж сягає
Свинцевий лот.
Грає урочиста музика. З'являється А р і є л ь; за ним іде, шалено вимахуючи
руками, А л о н з о в супроводі Гонзало; потім — Себастьян і Анто-
ні о, в такому ж стані, в супроводі Адріана і Франціско. Всі вони
входять у магічне коло, яке накреслив Просперо, і спиняються, зачаровані.
Просперо дивиться на них і каже, звертаючись до Алонзо:
Хай музика врочиста,
Найкращий лік для розуму шаленців,
Ваш мозок гоїть — в ньому божевілля
Кипить ключем. Спиніться, стійте там,
Де вас я чаклуваннями затримав!..
Гонзало, ти, людино чесна й щира!
Від сліз твоїх течуть і в мене сльози.
Мої причари вже втрачають силу.
Отак світанок, крадькома йдучи,
Розвіює поволі морок ночі,
Як розганяє їх здоровий розум
Туман безумства, що сповив їх мислі.
Гонзало, мій рятівнику шляхетний,
Васале, вірний панові своєму!
За вірність цю тебе нагороджу,
Коли додому повернусь... Алонзо,
Образили ви, скривдили жорстоко
Мене самого і дочку мою.
Ваш рідний брат сприяв вам у злочинстві —

Караєтесь за це ви, Себастьяне!
Антоніо, мій брате,— заглушила
Гордлива честолюбність в тебе в серці
І клич природи, й голоси сумління.
Тепер ти Себастьяна підмовляв
Забити короля,— тож мучся дужче
Сумлінням власним! Я тобі прощаю,
Хоч людського нема в тобі нічого.
В них прибуває розуму потроху,-
Приплив небавом річище наповнить
І змиє з берегів весь мул та бруд.
Мене ніхто ще й досі не побачив
І не впізнав... Подай, мій Арієлю,
Мені з печери меч і капелюх.
Явитися я хочу перед ними.
Таким, яким в Мілані був... Мій духу,
Мерщій приходь,— ти скоро будеш вільний!
Входить А р і є л ь і, співаючи, допомагає Просперо вдягнутися.
Арієль "Там, де бджоли п'ють, я п'ю,
На пелюстках квітів сплю,
А коли сова гукне —
Мчить кажан у даль мене.
Так і літо промине;
Радо, радо буду жити
Там, де цвітом вбрані віти".
Просперо Мій Арієлю милий, я без тебе
Журитимусь, але тобі свободу
Повинен повернути. Так, так, так!
Мерщій же невидимкою подайся
На корабель, де в трюмі сплять матроси.
Там капітана й боцмана розбуркай
І приведи до мене. Не барись.
Арієль Шугну, п'ючи повітря перед себе,
Вернусь,— ваш пульс не встигне стукнуть двічі.
Гонзало Лише дива, жахи, тривоги й муки

Витають тут. О, виведи нас, боже,
Із цих страшних країв.
Просперо Королю, гляньте,-
Я — Просперо, міланський герцог, вами
Ображений і гнаний. Щоб довести,
Що це живий із вами розмовляє,
Я обійму і привітаю гідно
На острові своєму вас, королю,
І почет ваш.
Алонзо Чи ви насправді той,
Ким ви зветесь, чи ви — одна з примар,
Які мене тут мучать все,— не знаю,
Та пульс мій б'ється так, як пульс в усіх
Людей із плоті. В мить, коли побачив
Я вас,— упав із розуму мого
Тягар, який мене тягнув у безум.
Дива зі мною кояться!.. Я вам
Негайно ваше герцогство вертаю.
Простіть мені! Та як могли живим
Ви, Просперо, на острів цей потрапить?
Просперо
(до Гонзало)
Дозвольте, мій шляхетний мудрий друже,
Старечість вашу обійнять. Нема
Чеснотам вашим ні межі, ні ліку!
Гонзало Чи це насправді діється, чи ні?
Я не ручусь,
Просперо Вас приголомшив острів
Своїми чудесами, тяжко вам
Повірити у дійсність. Всіх вас, друзі,
Вітаю я!
(До Себастьяна й Антонів нишком)
На вас же, два панки,
Я б гнів його величності накликав,
Якби схотів, то й розповів про зраду,

Та в час такий ні слова не скажу,
Себастьян
(убік)
Сам чорт його устами мовить.
Просперо Ні!
(До Антонів)
Я вам, злочинний пане, до якого
Не скажеш: "брате", бо загидиш рот,
Прощаю якнайтяжчий гріх,, але
Ви герцогство моє мені верніте!
Алонзо Якщо ви справді Просперо, скажіть
Докладно нам, як ви урятувались,
Як сталося, що з нами стрілись тут,
Куди години три тому пригнала
Нас люта буря, відібравши в мене —
О, рветься серце від цієї згадки! —
Улюбленого сина Фердшанда.
Просперо Я вам, величність ваша, співчуваю.
Алонзо Безповоротна втрата ця. Терпіння
Уже мені відмовило в розраді.
Просперо Мені здається, що по допомогу
Ви до терпіння навіть не звертались,
Бо я, зазнавши: теж такої втрати,
Звернувсь до нього і дістав потіху.
Алонзо У вас є втрата?
Просперо І така ж велика,
Як ваша, тільки в мене менше змоги
Потішитись в печалі, ніж у:вас,
Бо втратив я свою дочку.
Алонзо Дочку!
О небеса, вони могли б обоє
В Неаполі подружжям вінценосним
Щасливо жити! Хай би краще я
Л'ежав на ложі із морського мулу,
Аніж мій син. Як втратили ви доньку?

Просперо У час, коли була остання буря.
Я бачу, як дивується все панство,
На нашу зустріч дивлячись, аж розум
В них тьмариться, і думають вони,
Що їхні очі кажуть їм неправду,
Вони мовчать від подиву. Проте,
Хоч ви і геть розгублені, повірте,
Що я насправді Просперо, той герцог,
Якого вигнано було з Мілана.
Добувся чудом я сюди на острів,
Де корабель розбився ваш, і став
На острові володарем. Та годі,
Описувати довго день за днем,-
За учтою всього й не перекажеш.
Та перша зустріч — і не час для цього.
Я прошу вас, королю! Ця печера —
Мій дім, у ньому мало служників
І жодного підданця. Завітайте!
Ви герцогство моє мені вернули,-•
Я на віддяку хочу скласти вам
Дарунок,— спершу він вас вразить, потім
Урадує не менше, аніж щойно
Урадувало герцогство мене.
Розкривається вхід до печери; видно Фердінанда й Міранду, що грають у шахи.
Міранда Шахруєте ви трохи, любий пане,
Фердінанд О ні, моє кохання неоцінне,
Нізащо в світі!
Міранда Хай не цілий світ,
А королівств із двадцять віддала б,
Як чесмо ви зіграли тут.
Алонзо Я сина
Утрачу двічі, як ізнов мені
Явився привид.
Себастьян Чудо із чудес!

Фердінанд Хоч море зле, але і милостиве,-
Даремно я йому прокльони слав!
(Кидається до ніг Алонзо)
Алонзо О сину мій, прийми благословення
Від радісного батька. Підведись,
Скажи, як ти сюди попав?
Міранда О диво!
Які вродливі я створіння бачу!
Яке прекрасне це поріддя людське!
Який чудесний світ новий оцей,
Де отакі є люди!
Просперо Так, цей світ
Для тебе справді новий.
Алонзо Хто вона,
Та дівчина, з якою грав ти в шахи?
Знайомий з нею, певне, ти не більше
Як три години. Може, це богиня,
Яка нас розлучила й знов з'єднала?
Фердінанд Ні, батьку мій, ця дівчина є смертна,
Хоча її безсмертне провидіння
Мені дало. Тоді, як ми зустрілись,
Не міг я в батька ради попитати,
Бо думав, що навік з ним розлучився.
Це, батьку, донька герцога Мілана,
Багато доброго я чув про нього,
Але ніколи не здибався з ним
Аж дотепер, коли життя удруге
Дістав від нього, дівчина ж оця
Його моїм зробила другим батьком.
Алонзо І я для неї другим батьком стану!
Благаю зараз, хоч і дивно це,
В дочки пробачення!
Просперо Королю, годі!
Не треба нашу пам'ять обтяжати
Тим, що минуло.

Гонзало Ох, якби я зараз
Не плакав так, то проказав би радо
Оці слова: "Богове, гляньте вниз .
І молодих вінцем благословіте,
Бо саме ви накреслили для нас
Шляхи сюди!"
Алонзо Гонзало, так! Амінь.
Гонзало Отож міланця вигнали з Мілана,
Щоб королями увійшли в Неаполь
Його нащадки? О, радійте, люди,
І золотом на плитах нерушимих
Цю всю подію викарбуйте: сталась
Одна-едина подорож по морю,
А Кларібель в Тунісі чоловіка
Знайшла собі, а рідний брат її,
Наш Фердінанд, знайшов собі дружину
На острові, де герцогство знайшов
І Просперо, а ми самих себе
Знайшли, побувши не самі собою.
Алонзо
(до Фердінанда і Міранди)
Подайте ваші руки. Хай навік
Одчай і жаль охоплять заздре серце,
Що вам не зичить щастя!
Гонзало Так! Амінь.
Входить Аріель з капітаном і боцманом, які ідуть за ним, здивовані.
Королю, гляньте! Більшає наш гурт!
Казав же я, що шибениця жде
На цього молодця, отож у морі
Він не потоне.
(До боцмана)
А чому, блюзніре,
Ти лаявся на морі так завзято,
А на землі замкнув свій рот? Кажи,

Які новини?
' Боцман Новина найкраща:
Що короля із його почтом я
Живими бачу. Друга новина,
Що корабель, години три тому
Цілком розтрощений, тепер стоїть
Обладнаний і цілий, як тоді, .
Коли на ньому ми рушали в мандри.
А рієль
(нишком до Просперо)
Це я, мій пане, як туди літав,
Таке зробив.
Просперо Мій Арієлю спритний!
Алонзо Тут кояться події надприродні,
Що далі — то дивніші!.. Розкажіть же,
Яким ви чином опинились тут?
Боцман Королю мій, якби я певен був,
Що це не сон!.. Однак я постараюсь
Все розповісти. Мертвим сном поснувши,
Ми — хтозна-як! — у трюмі опинились.
Нас пробудили верески і крики,
Виття, ревіння, дзенькіт ланцюгів
Та безліч інших страхітливих звуків.
Ми кинулись на палубу, на волю,
Та й "бачимо— стоїть наш корабель,
Відважний, справний, справді королівський.
Наш капітан аж підстрибнув, коли
Його побачив отаким. Раптово,
Як уві сні, щось підхопило нас
І от сюди перетягло.
Арієль Ну як?
Я добре діяв?
Просперо Пречудово, духу!
Ти будеш вільний!
Алонзо Ще ніхто з людей

Не потрапляв у лабіринт дивніший
За той, в якому заблукали ми.
Природа тут не все з'ясує нам,
Хіба який оракул розтлумачать.
Просперо Королю, не обтяжуйте свій розум
Розгадками всіх цих предивних справ,
Я на дозвіллі все вам поясню,
І стане імовірним дивовижне.
А поки що розвеселіться, киньте
Про лихо й думать!
(Нишком до Арієля!)
Підійди-но, духу.
Ти полети — звільни від наших чарів
І Калібана, й спільників його.
Арієль виходить.
Як почуваєте себе, королю?
Здається, серед почту в вас було
Ще кілька диваків, забутих вами?
Входить Арієль, женучи перед, собою Калібана, Стефано й Трій-
ку л о, вбраних у крадену одіж.
Стефано Кожен хай турбується про інших, а про себе і
не думає. Все залежить від Фортуни. Coraggio *, браве страховись-
ко, coraggio!
Трінкуло Якщо ці два шпиги в моєму лобі не піддурю-
ють мене, то бачу прегарне видовище.
Калібан Сетєбосе! Які могутні духи
Зібрались тут? Який мій пан величний!
Боюсь його покари.
Себастьян Ха-ха-ха!
Антоніо, а що це за почвари?
Чи можна їх за гроші нам придбати?
Антоніо Гадаю, так. Одне з них — справжня риба,
Придатна, видається, ще на продаж.
Просперо Панове, гляньте ви на їхні пики,
Скажіть, хіба тут може бути чесність?

Цей раб потворний — син лихої відьми,
Яка собі чаклунством підкорила
І місяць, і припливи та відпливи.
Утрьох вони мене пограбували
Та ще й забить мене підмовив їх
Цей напівчорт, диявольський байстрюк,
Ви знаєте тих двох — вони-бо ваші,
А цю, пітьмою зроджену, личину
Я заберу — мені належить він.
Калібан Таж він мене до смерті заскубе!
Алонзо Стефано це, мій ключник-опияка!
Себастьян Та й зараз п'яний,— де він взяв вина?
' Алонзо І Трінкуло такий же — на ногах
Не може встоять. Де вони знайшли
Отой напій, що їх отак прикрасив?
Ану, признайся, де ти налигавсь?
* Сміливіше (іт.).
Трінкуло Я налигався, як востаннє вас бачив,— такого
тоді лигнув розсолу, що його мої кістки повік не забудуть. Мені
тепер і мухи не страшні!
Себастьян А як тобі тут живеться, Стефано?
Стефано О, краще ви не чіпайте мене,— від Стефано ли-
шилися тільки корчі.
Просперо Ти хотів королювати на острові?
Стефано Який би з мене міг бути король? Болячка!
Алонзо
(показуючи на Калібана)
Ніколи я таких потвор не бачив.
Просперо Потворний він і вдачею, і тілом...
Ану, залазь в печеру і тягни
Туди друзяк. Як хочеш заробити
Пробачення, то прибери там гарно.
Калібан О, я зроблю це і надалі буду
Обачніший. Який віслюк із мене!
Вважав за бога я того п'яничку,

Вклонявся дурню.
Просперо Геть ідіть звідсіль!
Алонзо А речі покладіть там, де взяли їх.
Себастьян Або, вірніше,— де покрали їх.
Калібан, Стефано, Трінкуло виходять.
Просперо Королю, вас і почет ваш я прошу
До гроту бідного мого ввійти,-
Там ви спочинете цієї ночі.
А я почну вам розповідь, і ви
Дізнаєтесь про все моє життя,
Про всі пригоди, що зі мною стались,
Відколи я на острів цей прибув.
Так непомітно ніч мине, а вранці
На корабель я всіх вас відведу
І разом до Неаполя ми рушим,
Де сподіваюсь бути на весіллі
Дітей коханих наших, а звідтіль
Поїду до Мілана. Час надходить
Подумать про могилу.
Алонзо Я охоче
Почую повість вашого життя,-
Для наших вух це буде дивовижа.
Просперо Я розповім усе і обіцяю
Вам тихе море, і попутний вітер,
І сповнені вітрила, щоб нагнати
Ваш королівський флот.
(До Арієля)
Мій Арієлю,
Зроби оце і до своїх стихій
Вертайся вільний! Хай тобі щастить!
А вас, панове, прошу я сюди.
Виходять.

ЕПІЛОГ

Просперо

(виголошує)
Я, зрікшись чарувань своїх,
Покластись лиш на себе міг,
Та власна сила замала,
Щоб вирішать значні діла,
Тож мусить вирішити люд,
Чи кинути мене отут,
Чи, рушивши в зворотну путь,
Мене в Неаполь відвезуть?
Я сподіваюсь, що мені
Не жити більш на чужині.
Я знову герцогство посів,
Зласкавився до шахраїв,
Нехай би оплески хвали
Моїм вітрилам сил дали,
Напнувши їх, як буревій,
Інакше добрий задум мій
Поникне марно, згине враз,
Хоч мав потішити він вас.
Я втратив свій чаклунський чар,
Над духами вже не владар,
Єдина сила в мене є:
Благання запальне моє,-
Якщо воно безсиле теж,
Проймусь я розпачем без меж.
Ні, я благатиму — ачей
Зласкавляться серця людей!
Простяться всім гріхи земні,
Простіть же гріх мій і мені.

Примітки

Більшість дослідників вважають, що "Буря" була написана 1612 р. У травні 1613 р. "Бурю" було поставлено в придворному театрі з нагоди

святкування шлюбу дочки Якова I принцеси Єлизавети і пфальцграфа Фрідріха. Уперше надрукована in folio 1623 р.

"Буря" не має єдиного сюжетного першоджерела, хоч у п'єсі й використано ркремі мотиви, що зустрічаються в сучасній драматургові літературі. Найближча до сюжетної ситуації "Бурі" п'єса німецького автора Якуба Айрера "Прекрасна Сідея" (написана в кінці XVI — на поч. XVII ст.) та іспанський текст Антоніо де Еслави "Зимові вечори" (опубл. в 1609-1610 рр.). В обох творах — герой маг і чародій, шлюб молодих закоханих сприяє примиренню батьків і т. ін. Крім того, у німецькій п'єсі є образи, що нагадують Арієля і Калібана, а в А. де Еслави вирішальну роль у сюжеті відіграє буря. Дослідниками доведено, проте, що жоден із цих текстів не міг бути безпосередньо використаний Шекспіром. Мабуть, існувало якесь спільне для всіх цих творів джерело, згодом втрачене.

Певне відображення в сюжеті "Бурі" дістали й реальні події. У 1609 р. англійська ескадра під командуванням адмірала Джорджа Сомерса, що пливла у Віргінію, зазнала катастрофи біля Бермудських островів. Команда флагмана провела на Бермудах більше як 9 місяців. Звіти про це плавання були написані Р. Річем та С. Джорданом ("Новини з Віргінії" та "Відкриття Бермудів") і опубліковані в жовтні 1610 р.

In folio 1623 р. "Буря" відкриває розділ комедій. До цього спричинилася, певно, назва п'єси. Шекспірівські трагедії озаглавлені іменем протагоніста. У ко* медіях перевага віддається загальножанровим, гумористично-умовним назвам. Тому, певно, "Цимбелін" після довгих вагань був віднесений Хемінгом та Кон* делом до трагедій, а "Буря" опинилась у розділі комедій.

Жанрова структура п'єси надзвичайно складна. У ній чимало комедійних елементіз, що тяжіють до буфонади та фарсу. Драматург знову звертається в "Бурі" до створення "низового тла" подій (пародійно-фарсове повторення теми "боротьби за владу" на рівні блазенських персонажів). Передісторія Просперо нагадує сюжети шекспірівських трагедій (напр., лінію Едгара та Едмунда в "Королі Лірі"). Використано в

п'єсі також елементи маски й антимаски, пасторалі, що постійно присутні в шекспірівських п'єсах останнього періоду.

"Буря" вінчає собою створення синтетичного жанру трагікомедії ("трагедії з щасливим кінцем"). У п'єсі знову сходяться характерні мотиви останніх творів драматурга, які, проте, зазнають у "Бурі" кардинальних змін. Так, у "Пе-ріклі" вперше виник узагальнено-художній образ всесвіту, охопленого стихійним рухом. П'єса передавала почуття нетривкості, породжене крахом традиційної системи ренесансного світосприйняття. її герой переходив від одного випробування до іншого, марно намагаючись віднайти сталість в умовах незрозумілої для нього реальності. У "Цимбеліні" рух сповільнився, зник мотив морських мандрів. У "Зимовій казці" всесвіт постав уже не в просторовій — швидка зміна держав і міст, — а в часовій площині. Посилилась лінія активної протидії злу, намічена раніше образами Маріни ("Перікл") та Імогени ("Цимбелін").

У "Бурі" рух остаточно згасає. Вражаюча своїм динамізмом сцена загибелі корабля відбувається за межами чарівного острова Просперо. Тепер акценти змінюються. Раніше волі розбурханої стихії були підвладні позитивні герої (Перікл, Таїса та ін.). Тепер дії бурі, яка втратила свою первісно-стихійну природу, зазнають персонажі, що втілюють у п'єсі лихе начало. Рух набрав цілеспрямованості. Сама стихія допомагає Просперо проводити грандіозний експеримент над людським єством.

Наділивши Просперо всевладдям, драматург виключив можливість втручання в розвиток подій Випадку, який у попередніх трагікомедіях символізував злигодні буття. Прагнення до стабільності позначилось і на драматичній структурі п'єси. її дія гранично спрощена, побічна інтрига відсутня. Всі події відбуваються в одному місці, неподалік від оселі Просперо, і тривають лише кілька годин. Концентрація часу і простору, проте, не пов'язана з впливом поетики класицизму, що набував певної популярності в Англії початку XVII ст. Шекспір значно ближчий до ранньобароккових форм мистецтва, з його тяжінням до складних експериментів над людською природою.

Саме цьому завданню і підпорядкована вся художня система п'єси. З елементів розколотої реальності Шекспір створює нову художню дійсність, в якій не повинно бути місця несподіваному, випадковому. Драматург намагається створити на сцені оптимальні умови для вивчення людського єства. Джерелом фантазії драматурга, як і раніше, залишається саме життя. Герої "Бурі" не просто алегоричні постаті, позбавлені внутрішньої багатомірності. Саме складі ність природи людини примушує Шекспіра відмовитися від зовнішньої правдоподібності, з допомогою умовності надати конфлікту рельєфніших обрисів. "Буря" — це ще один варіант притчі про життя, зіграної на підмостках, яка закликає глядача не до співучасті, а до роздумів.

Острів Проспсро ідеальний, але не ідилічний. Сам мотив островів трактується в п'єсі по-новому. У "Періклі", наприклад, переміщення героя з одного острова на інший посилювали почуття повторюваності. Царство Просперо — неповторне і тому відокремлене водною стихією від позбавленого гармонії світу. Підкреслюючи винятковість того світу, в якому живуть герої, Шекспір не перетворює його в пасторальну ідилію. "Пасторальною моделлю людського суспільства" був Арденнський ліс ("Як вам це сподобається"), світлими тонами були забарвлені епізоди в лісистому Уельсі ("Цимбелін") і селянській Богемії ("Зимова казка"). Радісне світовідчуття юних героїв ніби осявало й світ, що їх оточував. У "Бурі" кохання Фердінанда і Мірандн відіграє другорядну роль. Основну увагу приділено вже не випробуванням природного людського почуття, а протиприродній порочності людського єства. Саме негативні персонажі й потрапляють у трагікомедії В умови пасторалі, яка одразу ж втрачає колишню гармонійність. ,

Пасторальні мотиви у п'єсі поєднуються з мотивами утопічними. Особливо відчутно це в епізоді зі старим чесним радником Гонзало. Монолог Гонзало здавна порівнюють з міркуваннями Монтеня про життя канібалів. Віра в природну доброчесність дикунів стає однією з ілюзій XVII ст. Про вроджену доброчесність природної людини, яка не знає грошей і породженої ними соціальної нерівності, розповідають у своїх щоденниках мореплавці. У довгих міркуваннях Гонзало є, проте, фраза, яка одразу ж

повертає глядача до англійської дійсності. В утопічній державі не буде "обгороджування" земель. "Золотий вік" Гонзало, таким чином, антитеза конкретній реальності Англії. Прекраснодушні мрії старого філософа, однак, нездійсненні. Тільки-но виникнувши, утопічні образи монологу змінюються картинами загальної пасторальної ідилії на лоні всеблагої природи. Міркування Гонзало наївні й безпорадні. Весь епізод пройнятий іронією. Віра раннього Ренесансу в одвічну досконалість людської природи давно зникла, знищена реальними суперечностями часу. Свої плани відродження людства Гонзало викладає Антоніо та Себастьяну, які глузують з його слів. Гола бура земля безлюдного острова здається йому вкритою світлою зеленню і т. ін. Виникає комічний ефект невідповідності, в якому чимало й трагічних нот.

Запереченням ілюзій Гонзало стають картини, пов'язані з життям чарівного острова, де могли б знайти своє втілення мрії про природну гармонію. Проте царство Просперо не є втіленням мрії художника про майбутнє людства. Це лише тимчасовий притулок героя, який вирішив вивчити, а коли це можливо, то й виправити людську природу. Ніщо тут не породжує почуття умиротворення: ні сувора природа острова, ні складні стосунки його жителів. Ніхто з героїв — винятком є Міранда, але її образ пов'язаний з майбутнім, а не з теперішнім — цілковито не вільний. Мусить підкорятися волі Просперо Арієль, який мріє знову возз'єднатися з природою. Проклинає свою залежність жахливий Калібан. Усвідомлює хисткість створеного ним світу сам маг і чарівник.

Протагоністом трагікомедії є Просперо, чиє особливе місце в образній системі п'єси підкреслюється роллю героя в розвитку дії. Просперо —в центрі усіх сюжетних ліній. Його сценічна функція нагадує дії ляльковика, який приводить в рvх своїх артистів-маріонеток. У Просперо чимало попередників і в фольклорній, і в літературній традиціях. Віддалена спорідненість пов'язує героя з фокусниками і чародіями народного вертепу, які вражали уяву середньовічного глядача. Ставши літературним персонажем, цей образ втратив своє фарсоза звучання, у ньому стали проявлятись навіть трагічні мотиви. Дії мага спрямовані тепер проти недосконалості навколишньої дійсності ("Фауст" К. Марло).

Можна також провести немало паралелей між Просперо і героями попередніх п'єс самого Шекспіра. Особливо багата з цього погляду передісторія володаря чарівного острова. Подібно до героїв "Короля Ліра", Просперо став свідком руйнування зв'язків між людьми. Вигнаний підступним братом Антоніо, він пережив "трагедію довір'я" ("Отелло", "Король Лір") і всепоглинаюче розчарування Тімона ("Тімон Афінський") в природі людини. Однак трагедійним героєм Просперо не стає. Лінія розвитку образу починається після набуття героєм трагічного досвіду. Протагоніст трагедій, який ішов від ілюзій до безрадісного прозріння, а потім до осмислення нової реальності, виконав свою функцію. Магові й чарівникові Просперо значно ближчі інші персонажі, які раніше відігравали допоміжну роль у п'єсах Шекспіра. Це — брат Лоренцо з "Ромео і Джуль-єтти", Церімон із "Перікла", Корнелій з "Цимбеліна". Усі ці персонажі намагалися при допомозі науки і своїх знань активно впливати на недосконалості світу.

Пристрасна віра в людський розум, збагачений знанням, особливо характерна для світогляду XVII ст., віку раціоналізму. Людська природа, яка уявлялась гуманістам гармонійною, постала перед мислителями нового часу в своїй антагоністичній суперечності. Людське єство стало ареною боротьби двох взаємо-виключаючих начал: власне людського і тваринного. Перемогти низьке начало в людині здатний лише розум, озброєний знаннями. Героєм, який втілив у собі силу людського творчого розуму, і є Просперо. Цікаве порівняння героя з персонажами ранньої комедії Шекспіра "Марні зусилля кохання". Просперо в юності, як і молоді наваррці, цілком присвятив себе вивченню наук і був покараний за втрату інтересу до реальної дійсності. На цьому подібність не вичерпується. Юні придворні, відповідно до уявлень Ренесансу, осягли багатоманітність життя, яку не осягнути знанням. Просперо наука дала можливість не тільки скласти правильні уявлення про дійсність, а й впливати на неї.

Наука дала героєві владу над силами природи, над самим часом, закони якого він осягнув. Його волі покірні прудкий, як думка, Арієль і потворний Калібан. При всій зовнішній антагоністичності цих образів вони невіддільні один від одного. Природа постає перед нами в двох своїх

іпостасях: творча (Арієль) і стихійно-руйнівна (Калібан). Арієль — з роду ельфів, світлих духів природи. Предками Калібана були сатири і фавни. Стихія Арієля — рух, Калібана — непорушність.

Взаємини людини і природи змінились. У ранніх творах Шекспіра одухотвси-рена стихія виступала як усеблага сила, що пробуджувала добрі, а отже, і природні почуття ("Сон літньої ночі"). З ослабленням ренесансного антропоцентризму людина починає по-новому відчувати свою залежність від природи, яка тепер для неї втілює як добре, так і лихе начала. У двоїстості природи знаходить вона пояснення власної недосконалості. Зазнає змін і таке поняття, як свобода, що раніше здавалося природним. Про звільнення від влади Просперо мріє Арі-єль. Для нього свобода — це повернення до колишньої єдності з рідною стихією, злиття з красою і поезією. Мрія Арієля нездійсненна доти, поки в світі панує зло. Адже Арієль не був вільний і до зустрічі з Просперо. Сама перетворююча функція природи несумісна з бездіяльністю, і герой змушений коритися наказам Просперо.

По-іншому розуміє свободу Калібан. На відміну від безтілесного Арієля, він більш антропоморфний. Образ персонажа віднесений драматургом до низового ряду п'єси. На блазенському рівні близькі до нього Трінкуло і Стефано, котрі сприймають свободу як посідання багатства і влади. На вищому рівні їхні думки поділяють Антоніо і Себастьян. Калібан — утілення лихого єства природи, тваринного начала в натурі людини. Просперо ненавидить у Калібані його бездуховність, несприйнятливість до добра. У деформованій подобі чудовиська постала в усій своїй пародійній потворності сама суть шенспірівських антагоністів, які бачили сенс людського існування в егоїстичному задоволенні своїх пристрастей.

Син чаклунки Сікоракси — персонаж фарсовий. Але це не клоун у звичному розумінні, який звеселяє публіку своїми жартами. Причиною сміху тут стають метаморфози потворного. Смішний, але й неприємний вигляд героя-чудовиська. Комічним є зовнішній прояв бунту Калібана проти влади Просперо. А мотивації вчинків героя сміху не викликають.

Стихійне поривання до свободи у Калібана — це шалений бунт руйнівного начала в людській природі, повсталого проти розуму. Просперо може лише приборкати Калібана, але не змінити його. Провідна колізія п'єси — f випробування людської природи — програється на гротескно-фарсовому рівні.

Уже на самому початку "експерименту" Просперо драматург підкреслює умовно-театральний характер дії (пантоміма, елементи лялькового спектаклю і т. ін.). Виникає кілька сюжетних ліній, кожна з яких по-своєму відбиває основний конфлікт п'єси, розкриваючи суперечливість самого життєвого процесу. Неоднозначні й прагнення Просперо. Чарівник хоче пробудити в персонажах-анта-гоністах людськість, а не покарати їх. У той же час знання людської природи позбавляє Просперо впевненості у щасливому завершенні випробування. Іронічна тональність забарвлює дію. У комедійному ключі показано "виправлення Антоніо", позбавлені патетики епізоди "магічного кола".

Драматизм становища Просперо породжений тим, що герой позбавлений Ілюзій. Переосмисленню піддається багато колишніх ідеалів: природа, музика. Світ природи безсилий пробудити у понівеченій душі людини втрачену гармонію. Лише Гонзало, та й то в напівкомічній формі, реагує на природну обстановку. Антитеза — палац — природа — втрачає свою абсолютність. Тільки чари Просперо запобігають убивству короля Неаполітанського. Не наділена всесильністю і музика. В душі Калібана, який поринув у сон, звуки музики тільки посилюють жадобу багатства. Повного переродження людини не відбувається. Однак Просперо не приходить до заперечення людської природи. В тривожному сум'ятті, що охопило неаполітанський двір,— можливість майбутнього прозріння.

Лінія розвитку, як і у всіх трагікомедіях Шекспіра, прямує в майбутнє. Позитивним полюсом дії стають юні Фердінанд і Міранда, наділені природною шляхетністю молодих героїв трагікомедій Шекспіра (Маріна, Арвіраг і Гвідерій, Утрата). Та все ж і лірична лінія сюжету не залишається незмінною. Функцію Фердінанда і Міранди в розвитку дії

п'єси зведено до мінімуму. Само почуття героїв стає частиною експерименту Просперо. І однак кохання Фердінанда й Міранди витримує випробування. Людська особистість лишається осередком вічних гуманних цінностей.

Фінал п'єси осяяний світлими образами вранішньої зорі і пробудження, що символізують вихід із недосконалої дійсності в майбуття. Експеримент Просперо підтвердив складність і суперечливість людського єства. Боротьба за перемогу людяності належить майбутньому. Зламавши свій чарівний жезл, Просперо знову повертається до людей.

"Буря" належить до числа найпопулярніших творів Шекспіра. Надзвичайно багата її сценічна історія. В епоху Реставрації п'єса йшла в переробці Дж. Драйдена та У. Девенанта (постановка 1670 р.). Великий актор Д. Гаррік повернувся до автентичного тексту в постановці 1757 р. В кінці XVIII ст. "Буря" була поставлена в передромантичному дусі, декорації до спектаклю створив художник Лутербург (постановка 1777 р.). Звертається до шекспірівської трагікомедії майстер англійського вікторіанського театру Г, Бірбом-Трі, який перетворив п'єсу на ефектне видовище. За цим спектаклем у 1905 р. ним же був знятий фільм, ролі в якому виконали актори Королівського театру в Лондоні. "Буря" стала одним із кращих спектаклів У. Поула, який поставив п'єсу (1897) в стилі максимально наближеному до єлизаветинської епохи. У 1940 р. "Буря" йде в театрі Олд-Вік у постановці Маріуса Горінга та Джорджа Девайна. Ролі виконували популярні актори Дж. Гілгуд (Просперо), Алек Гінесс (Фердь нанд), Джессіка Тенді (Міранда) та ін. У 1957 р. п'єсу ставить трупа Шекспі-рівського меморіального театру (Стретфорд). Роль Просперо в спектаклі виконав відомий актор Майкл Редгрейв.

Особлива роль музики в п'єсі спричинилась до численних її музичних обробок. Популярний автор "масок" Метью Локк у 1673 р. пише свій варіант "Бурі", який він назвав "англійською оперою". Компонував музику до обробки п'єси відомий англійський композитор Генрі Перселл. Музичні інтерпретації "Бурі" мали місце у XVIII-XIX ст. Французький композитор А.

Тома створює 1889 р. балет "Буря". Драматичну фантазію на тему "Бурі" написав Г. Берліоз. Симфонічну фантазію створив П. І. Чайковський.

Російською мовою "Бурю" перекладали П. Каншин, М. Кетчер, А. Соколов-*? ський, М. Сатін, М. Гамазов (прозою), С. Юр'ев, Т, Щепкіна-Куперник та іи. Українською мовою п'єса була перекладена поетом М. Бажаном і включена до тритомного видання творів В. Шекспіра 1964 р.

ПРИМІТКИ ДО "БУРІ"

С. 368. СЦЕНА І (на палубі).— Сцена на палубі повинна була передати страхіття бурі, що погрожує розбити корабель об скелясте узбережжя острова. Англійський глядач, добре обізнаний з морською справою, сприймав усі деталі цієї сцени як надзвичайно правдиві. Не заважала цьому й відсутність декорацій.

С. 369. Допровадь же його, люба доле, до шибениці! — Натяк на англійське прислів'я: "Хто має бути повішеним, той не потоне".

С. 370. Входять Просперо і Міранд а.— Просперо (іт.) — означає "щасливий", Міранда (іт.) — означає "чудесна", "гідна подиву".

С. 373. Ти слухаєш? — Звертання Просперо повинне було зробити монолог більш динамічним, усунути монотонність оповіді героя.

С. 376. Я бачу У цім веління віщих зір; я*мушу їх впливові піддати власну долю...— За астрологічними уявленнями давніх часів, планети мають безпосередній вплив на долю людей. Арієль — біблійне ім'я (Ісайя, XXIX, 4). В книзі Гейвуда "Ієрархія благословенних ангелів" так звуть одного з ангелів, що панує над водами. Можливо, Шекспір використав це ім'я за його співзвуччя з італійським "aria" — "повітря".

С. 377. Куди й Юпітеровим блискавкам...— Як володар неба, Юпітер (рим. міф.) панує над небесними стихіями, орудує блискавками. Рев і

тріск Так оточив хороброго Нептуна, Аж він здригнувся у своїх безоднях І затремтів в його руці тризуб.— Поетичний образ, що відтворює розбурхану морську стихію. Володаря морів Нептуна (ант. міф.) зображували статечним, сповненим мужності. Його традиційний атрибут — тризуб, за помахом якого здіймаються або вщухають бурі. Бермудські острови — архіпелаг коралових островів, розташований в Атлантичному океані, в районі, де часто бувають бурі. Небезпечні для мореплавців Бермуди вважались за часів Шекспіра "місцем, де чимало чудовиськ та злих духів". У тексті географічна помилка: ніби перетинаючи Середземне море, флот неаполітанського короля припливає до побережжя Америки.

С. 378. / ще ми двічі перекинем склянки,— До шостої ми впоратися мусим...— Вистави за часів Шекспіра розпочинались звичайно о другій годині дня й закінчувались о шостій вечора. Сікоракса.— Існує декілька концепцій щодо значення цього імені. Так, деякі дослідники вважають, що ім'я Сікоракса походить від грецького слова Psychorraghia, що означає "агонія> або "мучителька душ". За іншими здогадами —це змінена форма міфологічної чарівниці Цірцеї. Існує також припущення, що ім'я складається з грецьких слів "свиня" і "крук".

С. 379. Відьму За злочини і за жахливі чари З Алжіру вигнали.— Певно, натяк на історію чарівниці, яка, за легендою, врятувала 1541 р. Алжір від військ Карла V. Буря, до якої спричинились її чари, нібито розкидала по морю королівську флотилію.

С. 380. Зроби це так, щоб я тебе побачив, Для інших невидимим g,,gb- — В театрі часів Шекспіра існував спеціальний костюм для виконання ролі невидимки. Про це згадує, наприклад, у своєму щоденнику театральний директор Генслоу (1598). Калібан.— Вважають, що це анаграма слова "каннібал", яким іспанські мореплавці називали жителів Карібських островів. Завдяки книгам про морські мандрівки, це слово було досить поширене в Англії. За іншим здогадом, ім'я походить від циганського "caliban" — "чорнота".

С. 381. Бодай би та отруйлива роса, Яку моя матусенька збира-ла — Згідно з забобонами того часу — одне з відьомських чаклунств. Про це розповідається, наприклад, у трактаті "Про властивість речей" (1582). Там же— про шкідливість південно-західного вітру. Фрагмент нагадує також епізод з "Метаморфоз" Овідія, в якому йдеться про чаклунства Медеї. Жуки, і жаби, й кажани її! — За середньовічними забобонами жаби, жуки та кажани допомагали відьмам у їхніх чаклунствах.

С. 382. ...ти-бо заробив Ще тяжчої покари, ніж тюрма. У folio I623 р. ця репліка належить Міранді. Сетебос— За Ідепом, автором книжки про кругосвітню подорож Магеллана "Історія мандрівки в Західну і Східну Індії" (1577), це ім'я "головного диявола" патагонців.

С. 384. Міланський герцог вкупі з милим сином.— Певно, недогляд автора: це єдина згадка про сина міланського герцога, яка є в тексті.

С. 385. Але події надто швидко йдуть, їх труднощами трохи пригальмую. Бо він, здобувшії легко перемогу, її не цінуватиме.— Тема випробування кохання провідна в ранніх комедіях Шекспіра, наприклад, у "Сні літньої ночі".

С. 390. Дідона — легендарна засновниця Карфагена. Про трагічне кохання Дідони та Енся розповідається в IV пісні "Енеїди" Вергілія. До образу карфагенської цариці звертались попередники Шекспіра Чосер і Гауер. Особливої популярності серед англійської публіки часів Шекспіра легенда про Дідону та Енея здобуває завдяки п'єсі К. Марло "Дідона, королева Карфагена". Язик и нього — як чудодійна арфа. Він споруджує ним мури і будівлі.— Натяк на давньогрецький міф про фіванських Діоскурів, братів-близнюків Амфіона і Зета. Амфіон так чудово грав на кіфарі, що, коли брати вирішили збудувати навколо Фів оборонний мур, каміння само складалося під звуки чарівної музики.

С. 392. В моїй державі я завів би лад...— Міркування Гонзало про ідеальне суспільство є прямим відбитком розділу з книги Монтеня

"Досвіді" ("Про каннібалів", кн. І, розд. ЗО). У 1603 р. Джон Флоріо переклав книгу Монтеня англійською мовою. В Британському музеї в Лондоні зберігається примірник цього перекладу, який, як вважають, належав Шекспірові. ...ні обгоро-1 джених земель...— В Англії XVI ст. капіталістичний прогрес супроводжувався посиленням експлуатації та зубожінням народних мас. Відбувався процес так ; званого "обгороджування": великі землевласники зганяли селян з землі й перетворювали її на пасовиська для овець.

С. 394. Ми його б стягли та й пішли б поночі на птахів полювати.— За часів Шекспіра на птахів полювали також уночі при світлі смолоскипів.

С. 400. Трінкуло.— Ім'я героя походить від німецького дієслова "trinken" — "пити" або французького "trinquer" — "цокатись". Трінкуло є повторенням традиційного образу блазня-базіки з комедій Шекспіра (напр., Лаваш з комедії "Кінець діло хвалить"). Якби я був зараз в Англії,— а я там бував колись,— і мав би малюнок цієї рибини, то певен — не було б роззяви, який не дав би срібняка, щоб подивитись на неї.— Натяк на пристрасть тогочасних англійців до незвичайних видовищ, особливо заморських див, які показували цікавим за гроші. ...щоб глянути на мертвого індіанця.— Певно, натяк на конкретні події. Першого індіанця привіз до Англії в 1577 р. Фробішер. Тубілець помер у Брістолі, і цікаві змогли оглянути лише його труп.

С. 401. Я тобі дам. таке, що враз заговориш, котику.— Натяк на англійське прислів'я: "Від хорошої випивки і кіт заговорить".

С. 402. Я піду від нього геть — у мене нема довгої ложки.— Натяк на давнє англійське прислів'я: "Хочеш їсти з дияволом, запасайся довгою ложкою". Це прислів'я Шекспір використовує також в "Комедії помилок" (IV.3). В англійських середньовічних виставах-мораліте алегорична фігура Порока з'являлась на сцені з довгою ложкою. Бери, цілуй цю книжку. (Дає Трінкуло пляшку).— Комедійне обігрування давнього англійського звичаю під час присяги в суді цілувати біблію.

С. 403. Моя панянка якось показала Мені і вас, й собаку вашу, й кущ. — За народним середньовічним повір'ям, темні плями на місяці зображують постать Каїна або іншого грішника, який засуджений довічно перебувати на місяці.

С. 412. ...награє її якийсь Ніхто.— Ніхто — персонаж популярної за часів Шекспіра п'єси невідомого автора "Ніхто та Хтось" (вид. 1600 р.). Зовнішній вигляд Ніхто, який складався лише з голови, рук та ніг, було зображено на обкладинці книги. Арієль, що грає, невидимий для дійових осіб, нагадує їм Ніхто.

С. 413. Дозвольте Хоч трохи відпочить.— За двірським етикетом, придворні не мали права сідати у присутності короля. Гонзало дотримується цього звичаю навіть на безлюдному острові. Тепер і я повірю В дива усякі, і в єдинорогів, 1 в дерево у нетрях аравійських, Що фенікси собі за трон обрали...— Єдиноріг — казкова тварина, яка нагадує коня з чорним рогом на лобі. Про єдинорогів розповідається в популярній за часів Шекспіра "Природничій історії" Плінія. Фенікс — міфологічна птиця. (Див. прим, до с. 26 ("Тімон Афінський"). Мандрівники ніколи не брехали...— XVI-XVII ст. були періодом бурхливого розвитку англійського мореплавства. В цей час виникає чимало книжок про мандрівки, що рясніли найнеймовірнішими розповідями. В "Бурі" Шекспір неодноразово гострокомедійно звертається до цього.

С. 414. Хіба Ми вірили, що люди є, в яких Лице на грудях? — Про людей з обличчям на тулубі розповідає, наприклад, Дж. Мандевілл в "Подорожах". Гарпії (ант. міф.) — богині вихору і смерті, крилаті чудовиська з жіночою головою. В міфі про аргонавтів розповідається про те, як гарпії мучили голодом сліпого Фіиея, викрадаючи його їжу. Зображення гарпій є в "Енеїді" Вергілія (III).

С. 417. ...доки Гіменей Посвітача свого вам не засвітить.— Гіменея, бога шлюбу в античній міфології, зображували у вигляді юнака з гірляндою квітів та смолоскипом у руці.

С. 419. Ірида — в античній міфології богиня райдуги та вісниця Юнони (Гери). Церера (Деметра)-в античній міфології богиня родючості та землеробства. Священні пави вже до нас летять...— В античній міфології пава вважалась священним птахом богині Юнони, дружини Юпітера, покровительки шлюбу та родини.

С. 420. ...щоб в мене вкрав Плутон Укохану дочку...— Плутон — король підземного світу Аїда. Пафос — місто на острові Кіпр, де стояв величний храм, присвячений давньогрецькій богині кохання Афродіті, яка, згідно з грецьким міфом, народилася з морської піни. Коханка Марса — тобто богиня кохання Венера (Афродіта). Про любовний зв'язок Афродіти й бога війни Арея (Марса) розповідається в "Одіссеї" Гомера.

С. 427. Ви, Напівляльки, при місячному сяйві Толочите на пасовиську трави...— За народними уявленнями, ельфи і феї полюбляють танцювати в місячні ночі на зелених, трав'янистих левадах. Скотина нібито потім не їсть цієї "зачарованої" трави. / Зевсів дуб валив його ж стрілою...— Дуб вважався священним деревом Зевса (Юпітера). Шелест його листя нібито провіщав жерцям волю бога. Вогняна стріла (блискавка) — один з атрибутів Зевса.

С. 428. Лише небесна музика мені Потрібна нині, щоб утихомирить Чуття людей...— Музика для Шекспіра — невичерпне джерело гармонії, що пробуджує в душі людини добрі почуття, заспокоює страждання. Всі вони входять у магічне коло...— За давніми уявленнями, чарівник створює навколо зачарованих магічне коло, з якого вони не можуть вийти і мусять коритися його владі.

С. 431. Шахруєте ви трохи, любий пане.— Розмова Фердінанда і Міранди відбувається на задній сцені. Міранді здається, що Фердінанд навмисно програє партію. Фердінанд не розуміє її слів і вважає, що Міранда натякає на його невірність.

С. 435. Coraggio, браве страховисько, coraggio! — Стефано не позбавлений рис персонажа італійської комедії del arte Капітана. Про це свідчить, наприклад, обігрування італійської батальної лексики. (Див. також "Марні зу-снлля кохання" — дон Армадо; "Кінець діло хвалить" — Пароль тощо).

Олена АЛЕКСЄЄНКО